

Göçün ve Belleğin İzsürümü: Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi

Sinan VARDAR *

"Sılaya dönmesi olur velakin
Ne sılamız belli, ne gurbetimiz"

- Gülten Akın, "Kadın Olanın Türküsü"

"Gözlerden uzaklaşınca dünyâ
Bin bir geceden birinde gûyâ
Başlar rü'yâ içinde rü'yâ."

- Yahya Kemal, "Akşam Mûsıkîsi"

Giriş: Balkan Kimliği Tartışmaları Arasında Pomak Kimliği ve Tarihini Düşünmek

Eski Kıta'nın güneydoğu ucunda, Karadeniz'in batı kıyılarından Adriyatik Denizi'ne dek uzanan topraklar, üzerinde var olduğumuz dünyanın diğer birçok köşesi kadar kıyım ve yıkım görmüşse de özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında umumî kullanıma giren "balkanlaşma" tabirinin yansımalarını içerecek biçimde bölünme, yıkım, kan ve gözyaşı[1] ile diğer coğrafyalara kıyasla çok daha fazla anılır olmuştur. Üstelik bu manipülatif argüman, salt bir siyasal kuram olmakla kalmamış, yine aynı siyasal kullanımı minvalinde Balkan insanının kimliğine de isnat edilmiştir. "Balkan" düşüncesi bizzat kendi sakinlerinin kendi kimliklerini yaratma (self-identification) sürecinde *cesaret*, *onur*, özgürlüğe düşkünlük ve *misafirperverlik* gibi çağrışımlar uyandırabiliyorken; dışarıdan yöneltilen değerlendirmelerde birbirine oldukça yakın birtakım duygu ve edimleri refere eder: Zulüm, pislik, yoksulluk, barbarlık, geri kalmışlık, hoşgörüsüzlük ve kadercilik.[2] Bu iki farklı kimliklendirme işi, Andrej Grubačić'in değerlendirmesine göre, yine iki ayrı kısımda değerlendirilebilecek mahiyettedir. Birinci kısım olan "Yukarıdan Balkanizasyon (Balkanization from above)" kimi kesimlerde "Üç B" olarak da anılan "Balkanizasyon", "barbarlık" ve "bombalar" ile kimliklendirilerek doğrudan siyasal ve buyurgan bir isnata maruz kalır. Bu yöndeki balkanizasyona karşılık, Grubačić'in "Aşağıdan Balkanizasyon (Balkanization from below)" kategorizasyonu dahilindeki temel mesele ise sosyal ve kültürel yakınlık iddiasının yanı sıra, etnik zümreler arası karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kavrayışında ve bu kavrayışla bütünleşen "federalizm" fikrinde yatmaktadır. Bu noktada "Balkan federasyonu" fikri, Aşağıdan Balkanizasyon'un ideal siyasal sistemine tekabül etmektedir.[3]

Avrupa kıtasının güneydoğu kısmındaki bir bölge olarak "Balkan" topraklarının içerisinde bulunduğu tartışmanın böylesine karmaşık yapısı, bu topraklarda yaşayan halklar söz konusu olduğunda daha da çetrefilleşir. Ulusal yönetimlerin kültürel egemenlik kaygıları, olası otonomi taleplerine yönelik çekinceler ve siyasal nüfuz temelli arayışlar, ulusal tarih tezlerinden üretilen argümanlara dayandırılmış/dayandırılmaktadır. Tüm bu halklar arasında Pomakların durumu ise tarihsel tartışmalara dayalı oldukça özgül bir sorunsala tekabül etmektedir.

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. E-posta: vardarsinan@outlook.com - ORCID: 0000-0001-5192-5677.

1 Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 77-85.

2 Milena Dragićević Šešić, Ljiljana Rogač Mijatović, "Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism", *American Journal of Tourism Management*, 3/1B (2014), s. 13.

3 Andrej Grubačić, "Balkanization of Politics, Politics of Balkanization", *Globatizations*, 9/3 (2012),s. 441-447.

Çalışmamız dahilinde, sözlü görüşmelere ve bu görüşmeler esnasında alınan ses kayıtlarının deşifrelerine dayanan anlatılar öncesinde, dile getirilenlerin bilinen tarihsel zeminisunulmaya çalışılmış; fakat bu tarihsel sunu, disipliner anlatıların sözlü-olana karışmasını ya da sözlü anlatıyı araçsallaştırarak onu sözlü aktarım nosyonunun temel bağlamından koparmasını -bir nebze dahi olsa- azaltabilmek adına, farklı bir bölümde ele alınmıştır. Çalışmamızda, Pomak kimliği ve tarihi üzerine yürütülecek anlatıların ardından, yapılan görüşmeler incelenecek ve nihayetinde bütün bir anlatı ve ilgili bağlamları tartışılmaya çalışılacaktır.

a.) Pomak Kimliğinin Kökenleri Üzerine Tartışmalar

Balkanlar'ın etnik dağılım haritası dahilinde, Pomaklar, ikamet ettikleri coğrafî konum ve icra etmekte oldukları iktisadî faaliyetler bağlamında farklı çehreler barındıran özgül bir zümre olarak öne çıkarlar. Bulgaristan ile Yunanistan coğrafî bölgelerinde Bulgarca'ya çok yakın bir Slavik lehçe olan Pomakça ile iletişim kuran ve kendilerini *Pomak* olarak isimlendiren etnik toplulukların yanı sıra; Sırbistan coğrafyasında ikamet etmekte olup melez bir dil olan Sırbo-Hırvatça/Sırp-Hırvatça konuşan ve kendilerini Pomak yerine *Türk* olarak kimliklendiren topluluklar da söz konusudur. Bulgaristan'dan Arnavutluk'a dek uzanan coğrafî bir sahada yaşayan bu topluluklar genel olarak *Pomak* ismini almakla birlikte, Rodop bölgesinin bazı bölümlerinde yaşayanların *Ahriyan*, Makedonya'da yaşayanların *Torbeş* ve kimi zaman da *Potur* ya da *Kurki*, Kosova ve Arnavutluk'ta yaşayanların ise *Goran* olarak isimlendirildikleri görülebilmektedir. Etnolojik bir terim olarak ilk kez Ami Boué'nin 1839'da Selvi ve Lofça yerleşimlerine yaptığı seyahatleri esnasında karşılaştığı zümreleri isimlendirmek için kullandığı "Pomak" ifadesi, 1889'da yayınladığı *"Die europäische Türkei"* başlıklı eseri ile bilim dünyasında da kullanılmaya başlanmıştır.[4]

Çoğunluğu teşkil eden bölümünün Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'de yerleşik bulunduğu Pomaklar, bu sınırlar içerisindeki sistemlerin ulus devlet politikalarının etkisiyle farklı tarihsel kavrayışların nesnesi edilmişlerdir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1908'de bağımsızlığını ilân eden Bulgar yönetiminin, ilerleyen dönemlerine de sirayet edecek olan asimilasyon politikaları dahilinde, Müslüman Pomakları Ortodoks Hıristiyanlık'a geçirmek adına faydalandığı iki motivasyon kaynağından bahsedebilmek mümkündür: (I) Bölgede yerleşik bulunan Pomaklar ile yönetim erkini elinde bulunduran Bulgar çoğunluk arasındaki dil ortaklığı ve (II) asimilasyonun, yeni kontrol altına alınan topluluklar -özellikle de Pomaklar- arasında yaratılan Bulgar-Hıristiyan ulus bilincinin nüfuz etmesine yardımcı bir politika olarak benimsenmesi. Pomak kültürü üzerinde, şiddet eylemlerini de içeren, bir baskı rejiminin oluşturulması, "Pokrastvane" olarak isimlendirilen asimilasyon politikasının temel dinamiklerini oluşturmuştur.[5]

Yunanistan topraklarında ikamet eden Pomaklar üzerine geliştirilen "kimliklendirme" politikaları ise Bulgar ulus-devlet anlayışı dahilinde sunulan politik argümanların tarihsel çizgisini antik dönemlere dek götüren bir içerikte hazırlanmıştır. Slavik bir dille konuşan Pomakların Yunan kültürüne uyumsuzluğu sorunsalı, başlarda Yunan resmî makamları için durumu paradoksal kılmıştır. XIX. yüzyılda eğitimci Vlasios Skordelis, Pomakların "dağlı yarı-barbarlar" olduğunu iddia etmiş; bir Yunan edebiyat derneğinin de kurucusu olan Iroklis Vasiadis de Bulgar yazar Stefan Verković tarafından yayınlanan bir çalışmaya dair kaleme aldığı inceleme yazısında Pomakları "Bulgaro-Pomak (*Voulgaropomakoi*)" ve "Slavo-Pomak (*Slavopomakoi)*" ifadeleri ile anmış, Pomakların Traklara ya da Yunanlara dayandırılabilecek bir etnik kökene sahip bulunmadıklarını savunmuştur. XX. yüzyıl içerisinde, Yunanistan'da, 1920'de yapılan ilk nüfus sayımında Pomakların dili "Bulgarca" olarak kaydedilmiş ve o dönemde çıkan yayınlarda Pomaklar "Bulgar Muhammedân" sıfatı ile anılmışlardır. Diğer yandan, *Papachristodoulou Trak Çalışmaları Birliği* üyesi öğretim görevlileri ve aktivistlerin, Pomakların "Müslümanlaştırılmış Traklar" olduklarına dair tezleri de söz konusudur.[6]

Son olarak Türk tezinde ise Pomaklar'ın kökenleri XI. yüzyılda bölgeye akınlar düzenlemiş Kıpçak ve Kuman Türk boylarına dayandırılmıştır. Bu tezde, Pomaklar, IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla dek Avrupa (Attila) Hunları, Avarlar, Ogurlar, Macarlar, Kumanlar, Uzlar ve Osmanlılar eliyle sürdürülmüş kolonizasyon faaliyetlerinin bir neticesi olarak meydana getirilmiş etnik havuzda varlık göstermiş bir zümre olarak anılmaktadır. Özellikle Kuman kökenlerine sahip olduğu savunulan Pomaklar aslen Türk bir zümre olarak ele alınmıştır.[7] Hatta Pomakların, XIV. yüzyılda görülen Türk akınları esnasında, akıncı kuvvetlere destek veren Müslümanlaşmış Kuman bakiyesinden olmalarından ötürü, bölgedeki Slavlar tarafından -Balkanlar'da konuşu-

4 Ömer Turan, "Pomaks, Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 19/1 (1999), s.69-70.

5 Fatme Myuhtar-May, "Pomak Christianization (Pokrastvane) in Bulgaria during the Balkan Wars of 1912-1913", *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, Utah: The University of Utah Press, 2013, s. 316-321

6 Tchavdar Marinov, "Ancient Thrace in the Modern Imagination: Ideological Aspects of the Construction of Thracian Studies in Southeast Europe (Romania, Greece, Bulgaria)", *Entagled Histories of the Balkans - Volume Three: Shared Pasts, Disputed Legacies*, ed. Roumen Daskalov, Alexander Vezenkov, Leiden: Brill, 2013, s. 71-72.

7 İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008,s. 8-24;Argyris Mamarelis, "The Pomak Question, 1945-1947", *Religion and the Cold War: A Global Perspective*, ed. Philip Emil Muehlenbeck, Nashville: Vanderbilt University Press, 2012, s. 3.

lan Slavik lehçelerde- "yardımcı" anlamına gelen "pomagač/pomagaç" biçiminde isimlendirildikleri hipotezi de bahsi geçen teze içkin bir diğer anekdottur.[8]

XIX. yüzyıldan başlamak suretiyle, Avrupa yazınına bakıldığında ise farklı yaklaşımlar görebilmek de mümkündür. Bu ilgili yazın ürünlerine önemli bir örnek olarak;İngiliz Yarbay Reginald Rankin, 1914'te yayınlanan *The Inner History of the Balkan War* isimli eserinde, Pomakların, Bulgarlar ve Türkler ile aynı Turanid soya mensup bir zümre olup "Bulgarların kendilerinden dahi daha saf bir Bulgar kanı taşıdıklarını" savunmuştur. Nitekim, yazara göre; Bulgarlar, tarihsel süreçler içerisinde dillerini devşirdikleri Slavların istilası ile Slavlaşmış, ardından dinlerini kabul ettikleri Türklerin istilası sonucu bölgeye yerleşen Türk nüfusu ile evlilik bağı üzerinden ilişki kurmuş ve böylece melez bir köken oluşturmuştur. Rankin, buna karşılık Pomakların İslâm'a geçerek "eşlerini Osmanlı istilacılarından koruduklarını" ve böylece taşıdıkları kanın saf kalmasını başardıklarını yazmıştır. Bu tartışmanın yanı sıra, Pomakların, mensubu oldukları İslâm dininin dinî bayramlarının yanı sıra eski Hıristiyan kutlamalarına da iştirak ettiklerini belirten Rankin, "Bayram" günü bekâr Pomak kızlarının *khoro* (veya *horo*) isimli bir Bulgar dansını sergilerken, bekâr Pomak erkeklerinin dans etmeden belirli bir uzaklıktan bu dansı izleyerek müstakbel eşlerini seçtiklerini kaydetmiştir.[9]

Konuya ilişkin tartışmalar, XIX. yüzyılın ilk yarısından günümüze dek devam etmekte olan bir süreç doğrultusunda birden farklı birçok tezi barındırmaktadır. Sunmaya çalıştığımız değerlendirmenin özeti minvalinde, diyebiliriz ki, Pomakların kimliği ve tarihsel kökenleri üzerine oluşturulmuş olan bu tezler, özellikle Bulgar, Yunan ve Türk ulus-devlet anlayışlarını besleyen ulusal tarih tezlerinin oldukça önemli argümanları olarak kabul görmüştür. Pomak kültürünün Türk, Bulgar ve Yunan kültürleri ile biçim kazanmış melez bir kültür olabileceği ve bununla birlikte kendi özgül yapısını oluşturabileceği düşüncesi ise bu ulusal perspektiflerin dışında bırakılmıştır. Konu ile ilgili kapsamlı etnolojik ve antropolojik çalışmaların niceliksel azlığı da yine aynı sorunsalın çözüme ulaştırılması noktasında dikkate alınması gereken noktalar arasındadır.

b.) Rodop Pomakları'nın Kısa Tarihi: İlk Müslüman Yerleşimlerinden Yunan İç Savaşı Sonuna Kadar

Bölgede ilk kez XIII. yüzyılda heterodoks unsurların kolonizasyon faaliyetlerinin etkisiyle görülmeye başlanan Müslüman varlığının ardından[10] XIV. yüzyıl başlarında Süleyman Paşave Hacı Evrenos komutasındaki Türk kuvvetlerinin "Rumeli" ismini verdikleri topraklara yaptıkları akınlar ile bölgenin demografik yapısında ciddi bir dönüşüm başlamış, I. Murad döneminde (1362-1389) "Rumeli Beylerbeyliği" oluşturulmuş, XV. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Balkanlar'daki Türk iskânı Arnavutluk'tan Batı Karadeniz kıyılarına varan geniş bir sahada yayılım imkânına kavuşmuştur. XVIII. yüzyılda Mora, Rumeli Eyaleti'nden ayrılarak ayrı bir eyalet hâline getirilmiş, XIX. yüzyılın ikinci yarısına yaklaşırken ise Üsküp, Bosna, Yanya ve Selanik eyaletleri kurularak Rumeli Eyaleti sınırları yeniden belirlenmiştir.[11] Yine aynı yüzyılda Hıristiyan etnik zümreler arasında yükselişe geçen millî hareketlerin ve -bölge bağlamında- özellikle Çarlık Rusyası'na karşı alınan mağlubiyetlerin neticesinde bozulan asayiş ortamında başgösteren köylü isyanlarının da etkisiyle, XX. yüzyıla girilirken Yunanistan (1821), Sırbistan(1878),Romanya (1878) ve Karadağ'ın (1878) tam bağımsız, Bulgaristan'ın (1878)[12] ise özerk yapılar olarak Balkanlar'ın siyasal haritasında yer almaya başlaması[13]ve Osmanlı'nın bölgeden ricatı,geride kalan farklı milliyetlerden Müslüman zümreler için yaşama ve barınma sorunlarını üst boyutlara taşımıştır. Böylesi bir ortamda, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası evrede yaklaşık bir milyondan fazla Müslüman Balkanlar'ı terk etmiş, göç eden Müslümanların yerlerine Hıristiyan toplulukların yerleştirilmeleri ile XX. yüzyıl öncesi Balkanların demografik yapısı yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında artan karşılıklı (Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den Anadolu'ya) göç hareketleri döneminde ise yaklaşık iki buçuk milyon insanı kapsayan bir demografik hacme ulaşmıştır.[14]

---

8 Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, Cilt 34, s. 320-322.

9 Reginald Rankin, *The Inner History of the Balkan War*, Londra: Constable and Company Ltd., 1914,s. 33-34; Will S. Monroe, *Bulgaria and Her People: With an Account of the Balkan Wars, Macedonia, and the Macedonian Bulgars*, Boston: The Page Company, 1914, s. 31-32.

10 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002,s. 31-37.

11 Halil İnalcık, "Rumeli: Genel Bir Bakış", *Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008,s. 112-119; Heath W. Lowry, "The 'Soup Muslim' of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", *The Journal of Ottoman Studies: Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies (A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj)*, 36 (2010),s. 117.

12 Hıristiyan Bulgarların 1876'da, Vratsa, Veliko Tarnovo, Sliven, Plovdiv ve Sofya'da yoğunluklu olarak başlattıkları *Nisan Ayaklanması*'nın Osmanlı askerî birimlerince bastırılmasında, bölgedeki Pomak unsurların etkisi söz konusudur. Ayaklanan -çoğunluğunu esnaf, zanaatkâr, öğrenci ve öğretmenlerin oluşturduğu- isyancılar, isyanın ilk safhasında bölgedeki Müslüman köylerinde katliamlara girişmişler; buna karşılık Osmanlı Devleti adına bölgeye intikâl eden *başıbozuk* ve Çerkes birliklerinin kanlı müdahaleleri neticesinde sayıları binleri bulan insan kayıplarına uğramışlardır. Bkz.: James Minahan, "Pomaks", *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World (Vol. III)*, Westport: Greenwood Press, 2002,s. 1518; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 377-378.

13 Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*,s. 359-410.

14 Todorova, *Balkanları...*,s. 352.

Balkanlar'da bağımsızlıklarını ilân etmiş yeni devletler ile Osmanlı Devleti arasında kalan son ihtilaflı topraklarda, Rodop bölgesinde kurulmuş olan "Pomak Timraş/Tamraş Cumhuriyeti" (Ekler: Harita I; Ekler: Görsel I - Görsel I-a) 1878 dönemecinin pek anılmayan fakat Rodop Pomaklarının siyasal tarihi açısından önemli bir parametre olması hasebi ile üzerinde ciddiyetle durmaya değerdir. Osmanlı için Balkan coğrafyasında büyük kayıplar getiren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda, Doğu Rumeli Vilayeti'ne vergi vermeyi reddeden,*Ahmed Ağa (Timirski)* isimli bir soylunun liderliğinde ve yerel Pomak ağalarının biraraya gelmeleri ile kurulmuş ve farklı kaynaklarda *cumhuriyet* olarak tanımlanan bu feodal birlik, diplomatik bir yapıdan ziyade bir özyönetim denemesi olarak varlık göstermiştir. Kurulduğu yıldan 1885'e dek çarpışarak varlığını sürdürmüş olan Pomak Timraş Cumhuriyeti, 5 Kasım 1885'te İstanbul'da gerçekleştirilen ve 5 Nisan 1986'da sonlanan konferans kararlarının ve bu kararlar dahilinde yer alan -Timraş Cumhuriyeti'nin yasal olarak bağlı bulunduğu- Rumeli-i Şarkî Vilayeti'nin Bulgar Prensliği'ne bağlanması, "Kırcaali ahalisinin ve Rodop'lardaki bazı Pomak köylerinin" ise Osmanlı Devleti'ne verilmesi koşulunun taraflarca kabul edilmesi[15] neticesinde siyasal yaşamının sonuna gelmiştir.[16]

Osmanlı'daki siyasal devrimi (II. Meşrutiyet, 1908) takip eden süreçte, Bulgaristan'ın da tam bağımsızlığını ilân etmesinin ardından[17]Osmanlı'nın XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana artarak devam eden Balkan kayıplarını katlayan I. Balkan Savaşı'nın (1912) başlaması ile diğer Müslüman zümreler gibi Müslüman Pomaklar da Hıristiyan unsurların şiddet eylemlerine maruz kalmışlar ve yurtlarını terk etmek ihtiyacı duymuşlardır. Büyüyen bu şiddet ortamı -tahminî rakamlarla- 640 bin kadar Müslüman-Türk nüfusun yerlerini terk etmesine sebep olmuştur.[18] Hatta, Leon (Lev) Troçki'nin aynı yıl -Rusya'da basılan- *Kievskaya Mysl* gazetesi adına cephelerde yürüttüğü savaş muhabirliği görevi minvalinde tuttuğu kayıtlar ve Bulgar şair Petko Todorov ile yazışmaları esnasında kaleme aldığı 27 Kasım 1912 tarihli mektubunda (bu mektup 12 Aralık 1912 tarihli Kievskaya Mysl gazetesinin 334. sayısında yayınlanmıştır) sunduğu anekdotlar, savaşın özellikle bölgedeki siviller üzerindeki etkilerini sarsıcı ifadelerle ortaya koymaktadır:

> "Belki de Bay Todorov, neden bahsettiğim hakkında hiçbir fikriniz yoktur? Savaşın ta en başında, Rodop mıntıkasındaki kuvvetlerinizin top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, her şeyi -evleri, çiftlikleri; insanları, hayvanları; kadınları, çocukları- yoketmiş tiklerini belki de bilmiyorsunuzdur? Bana, bu vahşi hareketin, düşman safında yer almayı seçen Müslüman Bulgarlar'a karşı askerlerin duyduğu infial ile açıklanabileceğini söylemeyin. Ben de bu açıklamayı sizin kadar iyi biliyorum. Ama Pomaklar'a karşı ortaçağı andıran bu misilleme hareketine ilişkin bir haberi, sizin askerî sansür kurulunuzun tamamıyla sansür ederek yollanmasına izin vermediği gerçeği; o zaman, daha bu suç herkesin kafasında tazeliğini, etkisini korurken, yeterince sert bir şekilde kınanıp gerekli uyarıların yapılmadığı gerçeği olduğu yerde duruyor - işte bu gerçek de, askerlerinizi ve subaylarınızı, kaçınılmaz olarak, her türlü kendini dizginleme, sınırlama düşüncesinden yoksun bırakmış, ahlakî açıdan hiçbir sorumluluk altında olmadıkları hissine kapılmalarına yol açmıştır."[19]

"Balkan Savaşları" olarak isimlendirilen sürecin başlaması ile, Osmanlı ricatı süresince,Balkan ulusları tarafından Müslüman nüfusa yönelik gerçekleştirilen katliamların doruğa ulaşmasının yanında, Bulgaristan özelinde Pomaklara karşı asimilasyon politikalarının başlangıcı da söz konusu olmuştur. Bulgaristan'da özellikle 1913'te gelen II. Balkan Savaşı yenilgisinin ardından güç kazanan bu asimilasyon politikaları -günümüzde hâlen devam ettiği saptanabilecek ölçüde- "Pomakların Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılarak Bulgar-Hıristiyan kökenli kültürel kimliklerini kaybettikleri" şeklindeki tarih tezine dayandırılmıştır.[20]

Osmanlı için 1913 yılı, kuzeybatı sınırlarının Edirne'yi de dışarıda bırakacak ölçüde geriye çekilmesi kararının alındığı 30 Mayıs'da imzalanan Londra Antlaşması ile büyük bir kayıp yılı olmuştur. Buna karşılık, kaybedilen Batı Trakya topraklarının yeniden Osmanlı'ya intikali amacıyla istihbarat subayları ve seçme erlerden oluşan bir grup askerin gerçekleştirdiği *Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi* ve ardından *Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi* girişimi, etkileri Kurtuluş Savaşı'na dek ulaşacak etkili bir deney olması bakımından da önem arz etmektedir. Osmanlı hükümetinin geri dönme çağrısı yaptığı kurucu grup bu emre karşılık Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nin bağımsızlığını ilân ederek Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'ni (Ekler: Harita III) kurduğunu ilân etmiş, hükümetin reisi Salih Hoca olmuş, Süleyman Askeri Garbî Trakya Kuva-i Milliye kumandanlığını, Kuşçubaşı Eşref de Kuva-i Milliye Müfettişliği görevini üstlenmiştir. Resmî bir bayrağı

15 Emine Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, 3/1 (2011),s. 248-249.

16 Hermenegild Wagner, *With the Victorious Bulgarians*, Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1913,s. 84-87; Monroe, *Bulgaria and...*,s. 30-32; Kevin Featherstone, Dimitris Papadimitriou, Argyris Mamarelis, Georgios Niarchos, *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2011,s. 25-27; Olga Demetriou, *Capricious Borders: Minority, Population, and Counter-Conduct Between Greece and Turkey*, New York: Berghahn Books, 2013,s. 92; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul: Der Yayınları, 2008,s. 401.

17 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2009,s. 38-41.

18 İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50 (1990),s. 49-60.

19 Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: ARBA Yayınları, 1995,s. 328-329.

20 Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, s. 49; Myuhtar-May, "Pomak Christianization (Pokrastvane)...", s. 316-321.

(Görsel II), resmî marşı[21], resmî bir ajansı, pasaportu, resmî bir gazetesi de bulunan ve yoğunluklu olarak Pomakların yaşadığı İskeçe'den, doğuda Enez ile kuzeyde Kırcaali'ye dek uzananve bu bağımsız cumhuriyet, 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'nın maddelerinin uygulanması doğrultusundaki Osmanlı hükümetinin baskısı neticesinde, 25 Ekim 1913'te kendini feshetmek zorunda kalmıştır.[22]

Balkan Savaşları'ndan bir yıl sonra, 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı, bölgede yerleşik zümreler arasında Pomakları da derinden etkilemiştir. Balkan Savaşları boyunca görülen göç hareketleri, özellikle Bulgar askerî birimlerinden görülen eziyet, üst boyutlara ulaşan kayıplar ve zorla Hıristiyanlaştırma doğrultusundaki kaba asimilasyon politikaları,[23] I. Dünya Savaşı sürecinde yapılan Bulgar-Osmanlı-Alman ittifakı gereğince sonlandırılan saldırılar sayesinde durmuş[24] fakat savaşın 1918'de sona ermesinin hemen ardından, 1919'da gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı sırasında Bulgar delegasyonunun Trakya'nın etnik tablosuna ilişkin sunduğu raporda da göze çarptığı üzere yeniden diriltilmiştir. Bulgar delegasyonu, Yunan makamlarının ifadelerine dayandığını belirttiği raporunda, Pomaklar üzerine çalışan tüm araştırmacıların "Pomakların Bulgar milliyetinden olduğu" konusunda görüş birliğine varmış oldukları, hatta *Dictionnaire universel encyclopédique Larousse*'da da "Pomakların İslâm dinine mensup Bulgarlar oldukları" anekdotunun geçtiği, Rodop bölgesinde yaşayan Pomakların bu dine ekseriyetle XVII. yüzyılda geçmiş bulundukları iddialarına yer vermiştir.[25]

I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan süreçte, Yunanistan'ın siyasal sınırları Rodop Dağları'na dek uzanmış, diğer İttifak devletleri ile birlikte yenik tarafta yer alan Bulgaristan bölgeden çekilmek durumunda kalmıştır. Bölgenin yeni hâkimi Yunanistan'ın Ekim 1923'te sonlanan Kurtuluş Savaşı'nda yenik düşmesi[26] ve aynı ay başarısız bir darbe girişimini atlatması sonrası bozulan siyasal iklim, etkileri 1950'li yıllara dek sürecek bir karışıklık döneminin de habercisi olmuştur. Kasım 1923'de yapılan seçimlerin Kralcılar tarafından boykot edilmesine karşılık Devrimci Komite'nin Kral George'u ülkeye terk etmeye zorlaması, Mayıs 1924'te Yunanistan'ın -1935 yılına dek sürecek- cumhuriyet rejimine geçmesini sağlamıştır. Kasım 1935'te gerçekleştirilen referandum ile sona eren cumhuriyet rejiminin ardından ise monarşi yeniden kurulmuş, 13 Ekim 1936'da ise savaş bakanlığı görevinde bulunan General John Metaxas'ın, Başbakan Demertzis'in ani ölümü üzerine koltuğu devralması sonrasında parlamentoyu fesh etmesi ile yükselen totalitarizm ve kamplaşma II. Dünya Savaşı sonrasına dek sürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, savaş boyunca Alman ve İtalyan işgal kuvvetlerine karşı mücadeleyi bırakmamış olan *ELAS*'ın (*Ellinikós Laïkós Apeleftherotikós Stratós/Yunan Halk Kurtuluş Ordusu*) 1944 yılı sonlarında gelen zaferin ardından elindeki silahları yeni kurulan Atina hükümetine teslim etmeyerek ayaklanma başlatması ise Yunanistan'ı yeni bir savaşın eşiğine getirmiştir.[27] Savaşın ardından Kral'ın geri dönmesi ile çatışmalar artmış ve Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'un da dahil olacağı bu iç savaş, -1950'de hâlâ yer yer ufak çatışmalar görülse de- komünist cephenin nihayetinde yenilgiye uğrayacağı 1949 yılına dek sürmüştür. Yaklaşık altı yıl süren Yunan İç Savaşı'nın felakete varan sonuçları ülkenin diğer birçok yerinde yaşayanları etkilediği gibi[28] Rodop yöresinde yaşayan Pomak nüfusu da fazlasıyla etkilemiştir. Rodop ve Batı Trakya'nın bu Müslüman sakinleri, yoğun can ve mal kayıplarının yanında, göç olgusuyla da yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştır.[29]

Genel çerçevede irdeleyecek olursak; XIII. yüzyılda görülmeye başlanan Müslüman Türk kolonizasyon faaliyetleri neticesinde Müslümanlaşmaya başlayan Rodop Bölgesi sakinleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgiler ve bunların ardından gelen toprak kayıpları söz konusu olana dek yaşamlarına devam etmiş, fakat Bulgar Prensliği'nin bölgede siyasal bir güç merkezi teşkil ederek egemenlik kurma arayışları baş gösterdiğinde savaş ve göç akıbetleri ile karşı karşıya kalmışlardır.XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarındaise Balkan Savaşları sürecinden başlamak üzere I. Dünya Savaşı'nın sona ereceği 1918 yılına dek tartışmalar kültürel kökenlere dayalı argümanlar üzerinden bölgede ulusal çoğunluğu teşkil etme amacı etrafında sürdürülmüştür.

21 İlgili marşın sesli kaydına ulaşabilmek için: "Batı Trakya Bağımsız Hükümeti Milli Marşı-National Anthem of Provisional Government of Western Thrace", *https://youtu.be/A5qtidk337c*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

22 Haz. Turgut Gürer, *Komitacı: BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2008,s. 40-45; Nevzat Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 139; Ahmet Aydınlı, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2011,s. 51-71; İbrahim Şirin, "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-î Milliyesi'ne", *History Studies*, 6/2 (2014), s. 127-129.

23 Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *OTAM*, 33 (2013), s. 160-180.

24 Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 54.

25 The Bulgarian Delegation, "The Ethnic Character of Western Thrace According to Greek Official Testimonies", *Peace Conference*, Paris, 1919,s. 8.

26 Anadolu'daki Yunan işgalinin, Yunanistan'daki ve Yunan kuvvetleri arasındaki algılanımına ilişkin olarak daha detaylı bir okuma için, bkz.: Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997; Foti Benlisoy, *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev ve İsyan (1919-1922)*, İstanbul: İstos Yayınları, 2014;İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2006; Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017.

27 Haris Vlavianos, *Greece, 1941-49: From Resistance to Civil War*, New York: Palgrave Macmillan, 1992,s. 13-54.

28 Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, s. 326-335.

29 Rahmi Ali, Tevfik Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türk Azınlığı (1946-1949)*, Gümülcine: Paratiritis Matbaası, 2009, s. xiii-xiv.

İlgili dönemin temel sorunsallarından bir diğeri de göç hareketleri olmuştur. Osmanlı döneminde Pomak göçmenler Balıkesir[30], Çorlu (Tekirdağ)[31], Amasya[32], Gönen (Balıkesir)[33], Edirne[34]ve Kocaeli'nde[35]; Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ekseriyetleÇanakkale[36], Bursa, Edirne gibi Marmara vilayetlerinde iskân edilmişlerdir. Özellikle iskânın aksamadan sürmesi adına, Trakya yöresinde, Çorlu'ya iskân noktasında toprakları iskâna açılan toprak sahiplerinin itirazları doğrultusunda -eski topraklarından çok uzakta olmamak kaydıylayeni topraklar verildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.[37]İlgili dönem, Anadolu topraklarının demografik dönüşümü için önemli bir eşik anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte, Anadolu'da iskân ettirilen Müslümanlar arasında görülen, bölgede yerleşik Hıristiyan unsurlara yönelik şiddet eylemleri de demografinin dönüşüm sürecindeki sancılar hususunda dikkate değer anekdotlar sunmaktadır.[38]

I. Dünya Savaşı-sonrası süreçte, Rodop bölgesinde yerleşik kalan Pomak nüfus, 1923'te Anadolu direnişinin başarıya ulaşmasının ardından Yunanistan'da patlak veren ekonomik ve siyasal krizlerin etkileri ile önce II. Dünya Savaşı'ndaki Bulgar saldırıları döneminde, ardından Yunan İç Savaşı döneminde karşı karşıya gelmiştir. Yunan İç Savaşı'nın sona ereceği 1949 yılına dek bölge sakinleri çok sayıda can ve mal kaybına uğramış ve bu sakinlerin önemli bir bölümü de şiddet ortamından uzaklaşmak adına bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.[39]

Çavuşoğlu Ailesi'nin sözlü anlatımına zemin oluşturan ve bu anlatıyı anlamlı kılan tarihsel dökümün sunulmasının ardından doğrudan tanıklıklara dayalı aktarımlara geçilecektir.

Göçün ve Belleğin İzsürümü: Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi

a.) Çalışma Yöntemi

Gerçekleştirmiş olduğumuz bu sözlü tarih çalışması Kocaeli'nin İzmit ilçesinde yerleşik bulunmakta olan Çavuşoğlu Ailesi'nin fertlerinden Bedriye Çavuşoğlu, İsmail Çavuşoğlu ve İlhan Çavuşoğlu ile 20.01.2018-16.02.2018 tarihleri arasında yapılmış muhtelif görüşmelere ve sahiplerinden onay alınarak paylaşıma sunulmuş muhtelif görsel materyallerine dayanmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı yardımıyla kayıt altına alınmış, kaydedilen görüşmelerin çalışmaya dahil edilebilmesi adına gerekli izinler temin edildikten sonra, deşifreleri çıkarılan ses kayıtları kataloglandırılarak koruma altına alınmış ve süreç tamamlanmıştır.

b.) Çavuşoğlu Ailesinin Kısa Tarihi

Kökenleri -günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan- İskeçe'nin Elmalı ve Ilıca köylerindeki Pomak yerleşimlerine dayanan Çavuşoğlu Ailesi, Balkan Savaşları'nın (1912-1913), Mihver Kuvvetleri'nin II. Dünya Savaşı'ndaki Yunanistan işgalinin (1941-1944), Yunan İç Savaşı'nın (1946-1949) ve bölgedeki komünist gerillalarının (*andart*) cinayet, köy basma, yağma ve soygun eylemlerinin getirdiği kayıplar neticesinde, 1960'ta Türkiye'ye göç etmiştir.

c.)Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Göçünde Çavuşoğlu Ailesi'nin Sözlü Tarihi (1912-1965)

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde keskinleşen siyasal sınırları ile Balkan coğrafyası, Müslüman kitleler için geride bırakılması zorunlu hale gelmiş bir toprak parçası anlamı taşıdığı gibi, tüm yaşananlara rağmen ikamete mekân sağlayan bir yurt olmaya da devam etmiştir. Bahsi geçen zaman diliminde diğer Müslüman aileler gibi topraklarını terk etmemiş olan Çavuşoğlu Ailesi -tüm anıları ve anlatıları ile- çalışmamızın merkezini oluşturacaktır.

30 BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1717 - 74, (Hicrî) 22.08.1307.
31 BOA, İrade, Defter-i Hâkânî, 3 - 27, (Hicrî) 27.07.1312.
32 BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1652 - 21, (Hicrî) 01.01.1307.
33 BOA, Sadaret, Mühimme Kalemi Evrâkı, 520 - 4, (Hicrî) 21.08.1310.
34 BOA, Yıldız, Umumî, 1 - 91, (Hicrî) 20.04.1297.
35 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001,s. 403; Nedim İpek, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, Cilt III, s. 1264-1265.
36 BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 58 - 154 - 12, (Milâdî) 20.03.1928; BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 60 - 167 - 5, (Milâdî) 22.07.1928. (1913)
37 BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası, 561 - 42068, (Hicrî) 02.08.1312.
38 Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 250.
39 Ali, Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda...*, s. ii-xiv.

Çavuşoğlu Ailesi fertleri ile gerçekleştirilen mülakatlar ışığında varılabilen en uzak tarihsel menzil Balkan Savaşları parametresi olarak belirlenmiştir. Aile fertlerinin hatıralarında ve anlatılarında bir söz başlangıcı anlamı taşıyan bu anılar, Balkan Savaşları'nın Müslüman kitlelere olduğu kadar aileye de getirdiği yıkımın izlerini barındırmaktadır. Rodop Bölgesinde, -günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunan- İskeçe vilayetinin Ilıca köyüne ait, XX. yüzyıl başlarına dayanan anlatılar, ailenin aktardığı en yaşlı birey olan *Ragıp Dede/Ragıp Çavuşoğlu* ile başlamaktadır.

Çavuşoğlu Ailesi'nin hatıralar üzerinden aktarılabilen en eski hikayesi, günümüzde Bulgaristan ile Yunanistan'ı ayıran siyasal sınırların geçtiği topraklarda, Rodop dağ yöresinde başlar. Köy ekonomisine göre yaşayan ailenin yaşam tarzı da buna göre biçim kazanmıştır. Bir çiftlik içerisinde sürdürülen yaşam, kır yerleşimi karakteristiğinin birçok öğesini içinde barındırdığı gibi, belirli ölçüde bir maddî birikimin de varlığını haber vermektedir. Görüşmecilerden Bedriye Çavuşoğlu, yetiştiği çiftlikteki yaşamlarına dair şunları kaydetmiştir:

> "Yunanistan'da çiftlik... çiftçilik... Tarlalarda, bahçelerde... Tütün de ekerdik, patates, mısır, her şey... Hayvan vardı ama anarşitler aldı or'da (Gülüyor)..."[40]

İlhan Çavuşoğlu ise gündelik yaşam ve onunla bütünleşmiş üretim biçimini şu ifadelerle aktarmıştır:

> "Bulgaristan sınırında dağlar var, çiftlik dediğimiz yer o dağın sırtında, sırtın alt tarafında. Ben Yunanistan'a gittiğimde şu andaki yerleşim biraz daha alt tarafta. 'İskipliu' dedikleri mezravari bir yer. Ama çiftlik dedikleri İskipliu'nun üst tarafında camisi olan, okulu olan ve evleri olan, hâlâ belli duvarları duruyor orada. (...)[41**] Tabii bin tane küçükbaş hayvan olunca ona göre yoğun tarlaları... Babam anlatırdı, 'Dedem (Hüseyin) Selimkâhya (İlhan Çavuşoğlu'nun babasının babası) (Ekler: Fotoğraf I) sabah kalkardı, erkek çocuk da bol. İşte, Bayram sen bugün buğday ekeceksin, Mehmet sen bugün mısır ekeceksin, Hüseyin sen bugün hayvanlarla gideceksin yanına Ali'yi de al siz hayvanlarla gidin. Herkesi görevlendiriyordu' diyor, sülale hepberaber çalışıyorlar, ürünü ortak topluyorlar ve ortak paylaşıyorlar. Babam diyordu ki 'Biz yemek yiyeceğimiz zaman bir koyun keserdik, oturur yerdik.'"[42]

Rodoplar'ın diğer sakinlerinin bu nezih yaşamı, aslında bölgede süregiden siyasal ayrışmaların ve çatışmaların gölgesinde sürdürülmektedir o yıllarda. Osmanlı'nın Balkan kayıpları sonrasında bölgede kurulmaya başlayan ve siyasal egemenlik alanlarını genişletmek mücadelesine girişen yeni yönetimler için Pomak nüfusun çoğunlukta olduğu bu bölge de bir mücadele sahası anlamına gelmektedir. Yeniden kapıda görünen savaş, ailenin hatıralarında önemli bir yer edinmiş olan Ragıp Çavuşoğlu'nu yurt toprağından koparacaktır.

I. Balkan Savaşı sırasında yetiştiği topraklardan ayrılan Ragıp Çavuşoğlu, anlatıya göre, yurdundan uzakta kaldığı uzunca bir süre boyunca evine geri dönebilmenin yollarını arar.Nihayetinde bu imkâna kavuşmasının ardından, köyüne ve ailesine geri dönmek üzere yola çıkacağı vakitailesinin yaşadığı topraklardan gelen hemşerileri ile karşılaşır ve onlardan köyünün durumunu anlatmalarını ister, fakat anlatılanlar onu geri dönüşten vazgeçirecektir. Konu ile ilgili olarak Bedriye Çavuşoğlu şu anekdotu sunmuştur:

> "(Babasının babası) Ragıp Dede o gelmişti Balkan Harbi'nde buraya, ama çok küçük gelmişlerdi mesela ve sağ bırakmışlar onu. Ötekiler öldürmüşler Balkan Harbi ve Büyük Harp olmuş. Bu sefer bur'da kalmış sağ, ama ötekiler ölmüşler. Kimisi geri gelmiş, söylemiş, dedem sağ kalmış bur'da."[43]

Savaş esnasında köyünün talan edildiğini öğrenmesi, Ragıp Çavuşoğlu'na yurda dönüşün yersiz olacağını düşündürür. Ona göre yapılması gereken geriye dönmeksizin başka diyarlara göç etmekten ibarettir. Ragıp Çavuşoğlu'nun yolculuğu ve meşum akıbeti konusunda görüşmecilerden İlhan Çavuşoğlu şunları kaydetmiştir:

> "Yunanistan'dan dedemden sonra gelenlere dedem sormuş 'Bizim köylerde ne var, ne yok?' (...) Bulgar çeteler yakmışlar. O süreçler içerisinde 'Köy tamamen yandı, köyde hiçbir insan kalmadı' sözüne inanarak, dedemin babası, buraya (Ilıca'ya) geri dönmeyi düşünmemiş. Demiş ki 'Nasıl olsa köyü yaktılar, orada hiçbir şey kalmadığı için Yunanistan'a yani Ilıca'ya geri dönmeye gerek yok.' Kendine İzmir'de yeni bir hayat bulmuş ama bir türlü ulaşılamadı. (...) Çanakkale üzerinden İzmir'e geçmiş, İzmir-Bergama'da anlatılanlar, söylenenler, orada kaldığı söyleniyor. Ama kesinlikle iletişim kurulamadı. Dedemin yeğenleri, annemin halasının çocukları birkaç sefer hamle yaptılar İzmir-Bergama tarafını araştırmaya, ama hiçbir sağlıklı veri, netice elde edemeyince şey yapamadılar. (...) Başka bir vatandaş babasını sağ olarak bulmuş ama..."[44]

40 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 20.01.2018.

41 ** Akışı bozduğu ya da konu dışında kaldığı için yer verilmeyen metin içeriğindeki ifadeler ve ünlemler yerine, aradaki boşluğu simgelemek adına "(...)" işaretleri kullanılmıştır.

42 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

43 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

44 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Ragıp Çavuşoğlu'nun habersiz kaldığı ailesi ise Rodop Bölgesi'nde yaşamaya devam etmektedir. Ragıp Çavuşoğlu'nun oğlu Hasan Çavuşoğlu (Ekler: Fotoğraf II), yıkım dolu bir çatışma sürecinin ardından ailesi ile birlikte yaşamını devam ettirebilmek adına mücadele eden sakinlerden biridir artık.

Bölge halkı için görece daha sakin geçen I. Dünya Savaşı-sonrası dönemin sonunda, 1939'da patlak veren II. Dünya Savaşı ve savaşın getirdiği sıkıntılar, anlatıların bir diğer önemli temasını oluşturmaktadır. Mihver kuvvetlerinin 1941'de sağladıkları başarı neticesinde, Balkanlar'ın diğer bölümlerinde olduğu gibi, Yunanistan'ı da işgal etmeleri sonrası yaşanan katliamlar ve kıtlıklar[45]aile fertlerini de etkisi altına almıştır. Bahsi edilen dönemde, ülke ekonomisinde yaşanan devalüasyonun boyutlarını Batı Trakya üzerinden anlayabilmek adına İlhan Çavuşoğlu'nun sunduğu anekdotlar oldukça aydınlatıcıdır:

> "Bizimkisi dağ köyü. Yani İskeçe'nin dağ köyü. İskeçe'den belli bir kilometre sonrasına tabiri caizse karakol kurmuş Yunanlar. Oradan yukarı özel izni olmayan, bizim köyde yaşayanların hepsini, özel izni vardı, kimlikleri vardı beyaz 'taftato' dedikleri, 'beyaz kimlik kağıdı' dedikleri, onu olmayanlar zaten bizim bölgeye dahi giremiyorlar. Dolayısıyla o bölgenin aşağısı yani İskeçe ve diğer Yunan kasaba ve köyleri çok daha kötü. Yani dedemler anlatırdı, bir çuval buğday ya da mısır almak için insanlar bir teneke altın teklif ediyorlarmış. Hatta soruyormuş annem, yani kıtlık o kadar aç safhada ki diyorlarmış 'Ya bir teneke buğdaya ya da mısıra, bir teneke altın verilir mi?' Cevap olarak da diyormuş ki Rumlar: 'Altın yenmiyor ki...'"[46]

Yunan direniş kuvvetlerinin 1944 sonlarında Alman ve İtalyan işgal kuvvetlerini ülkeden çıkarmalarının ardından, bu kez yönetim biçimi temelli sorunlar yeniden gündeme gelmiştir.Kurtuluş mücadelesinde başı çeken silahlı siyasal zümreler, aralıksız süren siyasal buhranların ardından, 1946 yılı itibarı ile yeni bir çatışma ortamının aktörleri haline gelmişlerdir. Hatıralarda önemli bir hatırlama eşiği olarak geçen bu tarih, Hasan Çavuşoğlu'nun anlatılarda en çok ismi anılan aile ferdi olarak öne çıkmasının da hazırlayıcısı olmuştur.

Kendi ailesini kurduktan sonra çalışmaya devam eden Hasan Çavuşoğlu, sosyal ilişkileri ile olduğu kadar siyasî faaliyetleri ile de bölge halkı içerisinde zamanla tanınmış bir sima hâline gelecektir. Yunanistan'da bir iç savaşın patlak verdiği 1946 yılı ve sonrasında yaşananlar çalışmamız dahilinde oldukça geniş bir anlatıya konu olmuştur. Hasan Çavuşoğlu'nun siyasî bir kimlik edinmesi de yine bu döneme ait önemli bir parametre olarak dikkat çekicidir. İç savaş ortamının tırmanması ile özellikle Rodop Bölgesi'nde görülmeye başlanan gerilla kuvvetleri -ya da yerel halkın tabiri ile *andartlar*- anlatılarda etkileri bağlamında fazlasıyla anılmıştır. Bölgede konuşlanmış bu gerilla kuvvetleri, iaşe sorununu çözebilmek adına bölge sakinlerini zorla çalışmaya ve onlar için üretmeye sevk etmiştir. Bedriye Çavuşoğlu iç savaş zamanları ile ilgili olarak şu aktarımda bulunmuştur:

> "Sınır çiftlikte, biz aşağıda, küydeyiz (köydeyiz). Sonra Almalı'ya (Elmalı/Melivoia) gittik. Almalı'dan hiç Şahin'e gitmedik. (...) Ama geliyorlar geziyorlardı şey gibi. Rahat geliyorlardı. Bu sefer yaktılar kimisi Şahin'e (Ehinos) gitti, bizim bakkal dükkan vardı, başka neylen geçineceğiz. Tarlalara bir şey ekerdik. (...) Orada (Elmalı'da) üç sene kaldık, ondan sonra gittik köye, biraz temizlendik. (...) Gaz yok, sapun (sabun) yok, tuz yok... (...) Yediriyorduk onlara, mendeburlara (andartlara/gerillalara). (...) Üç sene onları besledik. Ya ekmek pişireceğim ben bugün, ya hayvan vereceğim. Yarın (örneğin) İlhan, öbür gün bir başkası. (...) Biz onun içindeyiz. Metin enıştenin babasını nasıl alıp götürdüler. Hem kaç kişi... (...) Mehmet amıca kaçmış, hayvanları getiriyormuş, kaçmış. (...) Geldiler ilk önce topladılar hayvanları, adamları getirdiler Bulgaristan'a. İkinciye geldiler, askeriye biraz şey oldu, pek giremediler. Üçüncüye teyzemin kocasını nöbet yapıyordu, vurdular. Kaç kişi, kaç kişi... (...) Sonra biz nöbetçilik yaptık Almalı'da. Geldiler üçüncüye yarısı köyün yaktılar, toz böyle, serptiler, ahşapa hemen bir kibrit, yallah. (...) Bu sefer geldiler yaktılar. Kimin dükkan varsa yağma yaptılar. İnsan getirdiler. Amucamı (amcamı) taa Demircik'e (Dimaryon) kadar getirdiler. Aşağıya doğru bakmış, yukarıya doğru bakmış, eşya getirsinler Bulgaristan'a. Kaçmış. Taşlara, 'balkanlara (bakımsız, sahipsiz yerlere)' öyle kaçmış amucam. Arkasından silah atıyorlar ondan sonra. (...) Üç sene diyelim mesela, esir bıraktılar bizi. Ne Bulgaristan'a gidebiliyoruz ne Yunanistan'a gidebiliyoruz. Tuz, gaz, sapun (sabun) yok. Yağ (zeytinyağı)..."[47]

45 Ali, Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda...*, s. 14.
46 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
47 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Süreç ile ilgili olarak İlhan Çavuşoğlu ise şunları kaydetmiştir:

> "II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla beraber... Zaten Almanların da bölgeye, Yunanistan'a doğru bir istilası var. Bunun yanında komünist rejimin Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a ihraç edilmesi münasebetiyle oluşturulmuş olan komünist çetelerin Yunanistan sınırına onların, yerli halkın "andart" dediği ifadeyle komünist çetelerin köy baskınları yapıp köylülerin elinden hayvanlarını ve el koyabilecekleri tüm varlıkları alıp tekrar Bulgaristan'a kaçtıkları, hatta yanlarında insan götürdükleri, kendileri için savaşmak, kendi ideolojilerini uygulamak için insan da götürdüklerini anlatırdı dedem ve annem ile babam. Bunun yanında (...) kendi ideolojilerine yakın bir anlayışla halk mahkemeleri kurup hemen orada katlettikleri insanlar da oldu. Hatta kimi insanları babamın babası olan Hüseyin dedemlerin sınır boyundaki güçleri münasebetiyle izin vermemeleriyle hem Bulgar çeteciler bu karara uymak durumunda kalıyorlarmış hem de Yunan tarafındaki subaylar bu karara uymak durumunda kalıyorlarmış; çünkü sınır boyunda güçlü bir yapı oluşturmuşlar. En azından silahlı olmamalarına rağmen sayısal ve maddi olarak güçlü olduğu için, onlar izin vermeden geçmeleri mümkün olmadığı için onlara itaat edip onların istedikleri kişileri serbest bırakma durumunda kaldıklarını annemler anlatırdı. Ama o çete olayları, bizim köyü yaktıkları için, bizim köyden yaklaşık 5 km. veya 10 km. diyebileceğimiz başka köylere gitmek durumunda kalmışlar ve orada bunu birkaç seferde gerçekleştirmişler."[48]

Konu ile ilgili olarak sunulan anlatılar, bunalımın merkezinde salt iaşe sorununun bulunmadığını, zorla savaştırmak olarak nitelendirilebilecek yaptırımlar ile gerilla kuvvetlerinin bölge halkından azamî ölçüde faydalanma yoluna gittiğini göstermektedir. Aile fertlerinden İsmail Çavuşoğlu, ifadelerinde, ilgili soruna ilişkin olarak genel bir tablo çizmiştir:

> "Silah veriyorlar bunlara, diyelim belirli bir nokta belirliyorlar. 'Burada nöbet bekleyeceksin.' Eğer bir dakika geç git, hemen bodruma kapatıyorlarmış, bir sürü sıkıntı veriyorlarmış. (...) Recep dedemin abisi, o kaçıyor. Yani hayvanları topladıkları zaman insanları da alıyorlar yanlarına, o hayvanlarla beraber onları götürsünler diye. Kaçabilen kaçıyor karanlıkta vs. Ama kaçamayan gidiyor, bir daha kayboluyor zaten."[49]

Yunan İç Savaşı'nın sonlarına doğru, aile İskeçe'nin bir diğer bölge köyü olan Ilıca'ya göç eder. Burada âtıl durumda ya da yerel sakinlerin tabiri ile "balkan" olan tarlalarda yeşertilmeye çalışılan yaşam, Hasan Çavuşoğlu'nun burada belediye başkanı seçilmesi ile farklı bir yöne girer. Bedriye Çavuşoğlu, babasının belediye başkanı seçilmesi sürecini şöyle ifade etmektedir:

> "Ondan sonra gittik Ilıca'ya. Tarlalar 'balkan (taşlık, âtıl, bakımsız)' olmuş. Gittik oraya, orada bubam müdür oldu, bubam. Orada rey attılar. Bubam kazandı, bubam şimdi belediye başkanı."[50]

Hasan Çavuşoğlu'nun belediye başkanı seçilmesinin ardından başlayan süreç, sözlü aktarımlar değerlendirildiğinde, öncül zamanlara dair anlatılarda görüldüğü kadar travmatik belirtiler barındırmamaktadır. Yaşamın görece daha iyi bir hâle geldiğinin anlaşıldığı bu dönemde, görüşmecilerin ifadelerine göre "içişleri bakanının"[51] direktifi ile gerçekleştirilen belediye başkanları toplantısı ilginç anekdotlara konu olmuştur. Konu ile ilgili olarak Bedriye Çavuşoğlu şunları aktarmaktadır:

> "Bir haber geldi. İçişleri bakanı gelecek Şahin'e. 'Kime ne lazımsa kağıt yazsın.' (...) Pak (işte) o adam (görevli bakan) daha önce bubam küçük imiş. Askeriye gelmiş, subay bizim evde kalmış. Orada (babası ile subayın oğlu) tanışmışlar, oynamışlar, büyümüşler. (Subayın oğlu) İçişleri bakanı olmuş. Yazmış bubam bir kehat (kağıt), yazmış. Bu sefer sin (evladım) bubam gitti Şahin'e. İ (sonra) herkes veriyormiş (veriyormuş) mehtüpçenu (mektubu), zarfçeye (zarfa) koymuş. Babam vermiş mehtüpü (mektubu) şey bakmış, adı soyadı var. Tanımış bubamı. Vermiş yardımcıya, odasına getirmiş. İ (sonra) bubam 'Vay! Ne oldu acaba? Ne ben yanlışlık yaptım?'"[52]

48 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
49 İsmail Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
50 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
51 Anlatımlarda "içişleri bakanı" olarak geçmesine rağmen, ilgili bürokratın, 1915'te doğmuş ve uzun yıllar askerlik mesleğini sürdürdükten sonra 1955 ve 1956 yıllarında Kuzey Yunanistan Bakanlığı'nda görevli genel sekreter *Nikolaos Martis* olması kuvvetle muhtemeldir. İlgili bakanlığa ilişkin kullanılan "Kuzey Yunanistan" ibaresi yerine, kimi kaynaklarda "Batı Trakya" ibaresi de kullanılmıştır. Görüşmecilerin anekdotlarında da geçen "Niko" ismi de bu bağlamda değerlendirildiğinde, Nikolaos Martis'e ilişkin tahminler kuvvet kazanmaktadır. Nikolaos Martis'in yaşamöyküsü için, bkz.: "Nikolaos K. Martis", *http://www.greece.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=62:nikolaos-k-martis&catid=48:hecprojects&Itemid=85*, Erişim Tarihi: 20.02.2018; *http://www.patrides.com/dec06/enlett1.htm*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.
52 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Bakanın çağrısına uyarak İskeçe'nin Şahin köyüne gelen belediye başkanları arasında, Hasan Çavuşoğlu, kişisel ilişkileri minvalinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Çok küçük yaşlarda edindiği bir "eski dost" ilerleyen yaşlarında belediye başkanlığını yürütmekte olduğu yerleşim için oldukça önemli hizmetlerin getirilmesine ön ayak olacaktır. Konuya dair İlhan Çavuşoğlu şunu kaydetmiştir:

> "İçişleri bakanı yaverini gönderiyor, diyor ki 'Gidin o adamı bana çağırın' diyor. (...) İçişleri bakanı dedeme söylüyor, 'Ben seni tanıyorum' diyor, 'Senin adın Hasan, soyadın Çavuşoğlu' diyor. (...) 'Sen Hasan Çavuşoğlu'sun' diyor içişleri bakanı, dedem şaşırıyor 'Eyvah!' diyor 'Bir hata mı yaptım?' O da diyor ki 'Hatırlıyor musun' diyor, 'altı yaşında Rum bir arkadaşın vardı?' diyor, (...) 'Niko'yu hatırladın mı?' diyor. O zaman kafa dank ediyor dedemin, 'O Niko' diyor, 'büyümüş, adam olmuş, içişleri bakanı olmuş!' diyor. Dedeme de diyor ki 'Ne istiyorsun sen bizden, ne yapalım senin için?' O da üç şey istiyor: 'Köye yol, köye cami, köye okul.' (...) Bu sefer içişleri bakanı hesap uzmanlarını çağırıyor, fiyatlandırma çıkartmalarını istiyor (...) 70 bin drahmi maliyet tutacağını söylüyorlar. İçişleri bakanı diyor ki, 'Direkt' diyor, 'Hasan Çavuşoğlu'nun adına...' Diğerlerini bankaya devlet adına yatırtıyor, dedemin ise 'Direkt kendi adına, Hasan Çavuşoğlu adına yatırın' diyor, 'O adam bir kuruşuna dokunmaz, ben bunun çocukluğunu biliyorum' diyor. Dedem 70 bin drahmi ile annemin söylediği şeyleri (yol, cami, okul) yaptırıyor ama tamamen o parayla malzeme alıyor, işçiliği imece usulüyle, köydeki insanlar hepberaber... (...) Oradan bir sürü müdür gelmiş geçmiş, ama hâlâ dedemin hizmetlerini ısrarla ifade ederler, anarlar."[53]

Bu yaşananlardan bir süre sonra, aile Türkiye'ye göç hazırlıklarına başlar. O sıralarda belediye başkanlığını yürütmekte olan Hasan Çavuşoğlu'nun yol yaptırmak adına bölge sakinlerinin tarlalarından muhtelif eksiltmelere gitmesi üzerine tarla sahiplerinin ölüm tehditlerine varan saldırıları ve Türkiye'de artık "kendi toprağının tapulu sahibi" olmak gayesi doğrultusunda, 1946'dan itibaren Yunanistan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne gerçekleştirilenMüslüman göçleri sürecinde[54]Türkiye Cumhuriyeti'nin 1957 yılında serbest göçmen vizesini de kaldırması üzerine[55], nihayet 1960'da Türkiye'ye göç edilir. Yıllar sonra, Hasan Çavuşoğlu, geride bıraktığı topraklarında kalan gayrimenkullere ilişkin bir meseleyi çözüme ulaştırabilmek adına akrabalarına yazdığı tarihsiz bir mektubun girizgâhında, göçlerini şu ifadelerle anacaktır:

> "Biz Türkiyeye gelirken kaçak gelmedik. Serbest göçmen geldik. Adnan Menderes Başbakandı. ve Yunanistan Başbakanıyle anlaşma yaptılar. Herkes mal ve mülkünü serbest satabilsin diye bizde öyle geldik." *(sic)*[56]

Göç esnasında -görüşmecilerden- Bedriye Çavuşoğlu evli ve bir çocuk annesidir. Eşi Hasan Çavuşoğlu (E)[57***], iki yaşındaki kızı, annesi ve babası ile yola çıkar.Trenlerle yapılan göç sürecinde bir sorun yaşanmamış olsa da yerleşilecek topraklarda yeni bir hayat kurmak gerekliliği, beraberinde halledilmesi zorunlu yeni sorunları da getirmektedir. Göç ve yerleşme sürecini İlhan Çavuşoğlu şu ifadeleri ile özetlemektedir:

> "Buraya gelirken annem evli, ablam var. (...) (Ablası) 2 yaşındayken, buraya geliyorlar. Burada ister istemez daha önce gelmiş olan dedemin üvey kardeşleriyle beraber kalıyorlar. (...) 1950'lerde, '55'lerde, '58'lerde gelmiş olanların, gelip de burada ev yapmış olanların evlerinde... Mesela üç odalı bir ev, her aile bir odada kalıyorlar. Tabii buradan hareketle de hemen süratle arsa alıp hızlı bir şekilde gecekondu yapıp kendi evlerine geçme ihtiyacı hissediyorlar. O yüzden Pomaklarda evi olmayan biraz zor çıkar yani. Pomaklar önce ev yaparlar, çünkü o sıkıntıyı babaları yaşamış."[58]

Konut sıkıntısının bir nebze dahi olsa çözüme kavuşturulmasının ardından çalışma/iş bulma sorunu başgösterir. Yerleşilen bu yeni topraklarda hayatın idame ettirilmesi, ancak bir iş edinme ile mümkün olabilecektir, fakat 1960'lı yıllar Türkiye şartlarında iş bulabilmek oldukça zordur. Geride bıraktığı topraklarda yerel siyasette önemli yer edinmiş olan Hasan Çavuşoğlu, yeni yurdundaki sıkıntıların çözümü için de yine siyasî yollara başvurur. İlgili süreci Bedriye Çavuşoğlu şu ifadeler ile aktarmaktadır:

> "Buraya geldik, bubam (babam) tuttu, yazdırmış Cemal Gürsel cumhurbaşkanı idi, ona gönderdi, ama herkesenin (herkesin) imza var, kırk kişi. Birden geldiler trenyola (trenyoluna),

53 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

54 Featherstone, Papadimitriou, Mamarelis, Niarchos, *The Last Ottomans...*, s. 259-264.

55 Ümit Kurtuluş, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, Ankara: Sincan Matbaası, 1979, s. 138.

56 Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'nun göç sonrası geride bıraktığı köyündeki gayrimenkule ilişkin sorunun çözümü adına köy muhtarına yazdığı -tarihsiz- mektup. Bkz.: Ekler: Belge I.

57 ***İlgili bölümde geçen "Hasan Çavuşoğlu" ismi ile Bedriye Çavuşoğlu'nun aynı isim ve soyisme sahip babası Hasan Çavuşoğlu birbirine karıştırılmamalıdır. Bedriye Çavuşoğlu'nun evlendiği eşi, başlayan göç sürecinde, Bedriye Çavuşoğlu'nun babasının nüfusuna geçmiş, onun soyismini almıştır. Eşinin babasının isminin de Hasan olması ve aynı soyismi paylaşmış olmaları sebebiyle metin içerisinde ortaya çıkabilecek karışıklıkların önüne geçebilmek için; Bedriye Çavuşoğlu'nun eşi "Hasan Çavuşoğlu (E)" ibaresi ile gösterilmiştir.

58 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

> ama bubam tuttu gönderdi Cemal Gürsel'e, Cemal Gürsel'den üç mektup geldi: Karakola, (...) İş Bulma Kurumu, SEKA (Kâğıt Fabrikası). (...) Gitmiş İş Bulma Kurumu, açacaksın kadro 40 kişiye. 'Bir kişiye kadro yok' demiş ve demiş 'Ama ben okuyacam biliyon mu kimden? Cemal Gürsel'den.''Cumhurbaşkanı? Sen? Cumhurbaşkanı?' (Gülüyor) Ondan sonra okumuş, demiş 'O adam alsın o insanlara, gelsin', trenyola koymuşlar ihtiyarlara (ihtiyarları), gençlere SEKA'ya açmış kadro, almış. (...) Bu yolu kim yaptı? Bubam."[59]

İş bulabilmek adına bulunulan girişim Cumhurbaşkanlığı nezdinde karşılık bulabildiği gibi, beklentilerin de üstünde imkânlar sunar. Bu sayede aile fertleri hayatlarını sürdürebilecekleri bir maddî gelire ulaşırlar. Hasan Çavuşoğlu'nun yazdığı mektup nihayetinde olumlu sonuç verir; hatta konut edindikleri mevkiye ulaşımın sağlanması adına mahalle sakinlerinden topladığı imzalara dayandırarak yazdığı dilekçe (Ekler: Belge II) -Bedriye Çavuşoğlu'nun da belirttiği üzere- belediyenin bu hususta imar faaliyetlerine vesile olur.

Maddî yönden ulaşılan imkânlara karşılık, dil konusunda yaşanan sıkıntılar devam etmektedir. Öyle ki, "bir bardak suyun" dahi istenmesine engel teşkil etmiş olan bu sorun, ailenin uyum sürecinin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Meseleye ilişkin olarak İlhan Çavuşoğlu şunları aktarmaktadır:

> "Dil bilmiyorlar hiç, hiç bilmiyorlar. Anneannem kanser olduğunda devlet hastanesinde tedavi görüyor. Tabii bir yandan inşaat bir yandan fabrikada çalışıyorlar. Gidiyor amcam, Faik amcam ziyaretine. Tabii kadıncağıza bir iki gün kimse gidememiş ziyarete. Kadın su istiyor, ama Pomakça su istediği için hemşireler de anlamıyor. Amcam gittiğinde anneannemi ziyarete, diyor 'Faik bir bardak su ver, iki gündür su içmedim, yandı içim susuzluktan. Ben diyorum su verin ama vermiyorlar bana su' diyor, Pomakça söylediği için hastanedekiler de anlamıyor. Kadıncağız bir bardak suya hasret kalmış, amcam veriyor. (...) Özellikle yaşlı kesim, yani dille fazla haşır neşir olmayan... Dedem biliyormuş, ama dil bilmeyince çok sıkıntı çekmişler."[60]

Kent sakinleri ile iletişim kurmaya engel olan dil farklılıkları, kimi zaman ise bulunan alternatif yollar sayesinde görece daha kabullenilebilir bir seviyeye getirilir. İsmail Çavuşoğlu iletişim sorunları üzerine şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Bizimkiler çok uyumlu insanlar. Buraya geliyorlar, burada mahallemizde daha önceden yerleşmiş olan hemen evimizin yan tarafındaki Gürcü bir aile oturuyor. Amcamızın annesi (...) oraya gidiyor onlara, alıyor örgüsünü, gidiyor oraya. Tabii bekliyorlar bekliyorlar, akşam oluyor, akşama geliyor eve. Akşama kadar yok. Diyorlar 'Hayırdır, sen nereye gittin?''Oraya gittim.''Peki, Türkçe konuşabiliyor musun?''Hayır.''Peki onlar sana bir şey sormadı mı?''Hayır.''Nasıl oldu?' diyor; 'Gittim' diyor, 'Çaldım kapıyı, selamünaleyküm aleykümselam. Buyur, dediler, ben de oturdum. Ne verdilerse yedim, ne şey yaptılarsa içtim. Onlar konuşuyorlardı, bir şeyler söylüyorlardı ama ben bir şey yapmadım. Hatta baktım başları açık.'Başını açmışlar kapıyı çaldıklarında kapatmışlar, 'Baktım' diyor 'Başı açık, ben de başımı açtım, peliklerimle beraber öyle. Ondan sonra baktım hava kararıyor, hadi hayırlı akşamlar, hayırlı akşamlar, geldim' diyor. Yani öyle bir uyum sağlıyorlar."[61]

Kültürel sorunların zaman gerektiren çözümü sancılı olsa dahi nihayetinde istenen düzeye ulaşılır. Aile fertleri, edindikleri iş imkânlarının maddî getirileri ve eski topraklarından getirebildikleri ölçüsünce belirli bir hayat standardı oluşturmayı başarırlar. Aile yeni yurduna uyum sağlama gayretinde bulunurken, çatışmalar, kayıplar ve ömürlük yolculuklar artık hatıralardaki yerini almaya başlamıştır. Göç edilen bu topraklarda yeni bir hayat kurulmaya çalışılıyorsa da travmalara zemin hazırlamış kayıplar, korkular ve üzüntüler diriliğini korumaktadır hâlâ. Görüşmelerin gerçekleştirildiği 2018 yılı içerisinde artık bir iç savaş ortamı barındırmıyor olsa da eski topraklar aile büyükleri için korkutucu çehresinden bir şey kaybetmemiştir. Aradan geçen yaklaşık yetmiş yıl, Bedriye Çavuşoğlu'nun ifadelerinde gayet belirgin surette görülmekte olan korkuları silmeye yetmemiştir:

> ["Tekrar köyüne gitmek istiyor musun?" sorusuna cevaben:]"Hayır! Anarşitler (andartlar)... O kadar çektik ki bi' sefer çekip gittim, küçük görümce vefat edince dedeylen beraber gittik, bir ay kaldık. Çünkü çok çektik. Şimdi de gitmek istemeyorum (istemiyorum)."[62]

59 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
60 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
61 İsmail Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.
62 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Sonuç Yerine: Bir Göç Anlatısı Olarak Çavuşoğlu Ailesi Örneğinde Hafıza, Hatıra ve Hatırlayanın Konuşabilme Yetisini Tartışmak

İnsanlık tarihinin belki de en eski olgusu olarak göç, en anlaşılabilir tanımı çerçevesinde, terkedilen topraklarda karşılaşılan ekonomik, politik ya da dini çalkantı neticesinde gerçekleşen toplu yer değiştime eylemi olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda fırsattan yoksunluk, zulüm, doğal afetler ve macera hazzının tetiklediği göç eylemleri, varış noktasına dek -çıkış motivasyonuna bağlı olarak- rahat ve yasal bir rotada gerçekleşebileceği gibi; tam tersi yönde kayıtsız/yasa dışı ve travmatik yolculuklara da kapı açabilmektedir. Bu yelpaze işçiler, girişimciler ve uzmanlardan müteşekkil *gönüllügöçmenler*in eylemlerinden; sosyoekonomik adaletsizlik ya da bunun da ötesinde etnik temizlik politikalarına maruz bırakılmış zümrelerin dahil olduğu *gönülsüz göçmenler*in sancılı ve travmatik mücadelelerine dek özgül ve çeşitli suretler barındırır.[63] Kimi zaman ise siyasal sınırlardan taşan dini, etnik, kültürel ve tarihsel bağlara dayalı birliktelikler teması söz konusu olabilir. Sınırın iki ayrı tarafında kalan aynı kültüre mensup zümrelerin birbirlerine yönelik hareketleri de böyle bir temaya dayalı olarak biçim kazanabilmektedir.[64]

Göçün kuramsal bağlamı, göç eden öznenin bir hatırlayan olarak varlığı düşünüldüğünde ister istemez aşkın bir anlatı hâline gelir. Göçün bir yer değiştirme hareketi olarak içeriği ne denli "düşünme" ve "tartışma" edimine dayanıyorsa, göç edenin dünyası da o denli "hatırlama" ve "imgeleme" ile ilgilidir. Göçü gerçekleştirenin tanıklığı da bu noktada anlatıya dahil olur.İlgili anlatı ise -çalışmamız çerçevesinde- sözlü tarihçilik üzerinden tartışılabilecek uyarlama bir yapı oluşturur. Bu yöndeki çözümleme girişimlerinde bulunmadan önce, sözlü tarihçiliğin tarihsel seyrini düşünmek, kanaatimizce tartışmanın dayandırılacağı sütunların doğrultulması adına faydalı bir girişim olacaktır.

Modern dönemdeki en ünlü miladını Jules Michelet'nin tanıklıklar ile sözlü anlatılara başvurarak ve bunları dönemin resmî belgeleri ile karşılaştırarak 1847-1853 yılları arasında kaleme aldığı *L'Histoire de la Révolution francaise (Fransız Devrimi)*[65] eseri ile yaşamış olan sözlü tarihçiliğin özellikle XX. yüzyıldaki gelişimi ilgili disiplin bağlamında önemlidir. Uzun süreli çatışmaların ve yaşanan kıyımların ardından 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı sonrasında, tarihyazım çevrelerinde görülmeye başlanan yeni yaklaşımların ve gelişen teknolojinin getirdiği ses kayıt imkânlarının sayesinde, sözlü tarihçilik, *halkın tarihi* ismini alan sosyal yaklaşımın metodolojisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Başlayan çalışmalar 1970'li yıllarda *hafıza* ve *sübjektivizm* kavramlarına yönelik çalışmalarda görülen gelişme, 1980'lerden itibaren sözlü tarihçilerin mülakatçı ve analizci yönlerine getirilen vurgular ile yaşanan bir dönüşümü de içermiş ve 1990'ların sonları ile 2000'li yılların başlarında yaşanan dijital devrimin katkılarıyla güçlü bir ivme kazanmıştır.[66] Britanya'da 1950'lerden başlayarak 2000'li yıllara dek devam eden çeşitli radyo programları, ses kayıtlarına dayalı mülakatlar ve ses arşivciliği boyunca toplumun farklı kesimlerinden yüzlerce kişiden alınan sözlü anlatımlar[67] II. Dünya Savaşı sonrası dönemde halkın tarihini yazmak motivasyonu ile başlatılan bu hareketin bu alanda edindiği yeri ve tanıklığın dayandığı hafızanın kullanım metotlarını düşündürmesi bakımından önemlidir.

Tanıklığın dayandığı hafızanın kullanımı ise, Paul Ricœur'un işaret ettiği üzere, bireysel ve kolektif tahriflere açık mahiyettedir. Hafızanın patolojik varlığı, onun patolojik kategorilerinin tarihsel düzleme aktarılması noktasında kolektif-olanın biçimlendiriciliğinin etkileri minvalinde değerlendirilmesini elzem kılar. Ricœur, "engellenen hafıza" kapsamında iki ayrı kategoriye yer verir: "Aşırı hafıza" ve "yetersiz hafıza." Travmatik hadiseler bahis konusu olduğunda, aşırı hafıza modeli "tekrara zorlamayı" tetikler, cenaze törenleri -ve böylesi hatırlama etkinlikleri- aşırı hafıza için bir tekrarlama deneyidir; yetersiz hafıza ise geçmişteki anının şimdi ile yer değiştireceği keskin bir manevradan ziyade "vicdan azabı ile kaçışı" üretir, fakat bu eylem de diğeri gibi "hafıza-hatırlamayı" içerir ve yine diğer modelle aynı biçimde eleştiriye direnir. Tüm bu travmalara yönelik yaklaşımlar ise konusu ister toprak isterse iktidar ya da halk ile ilgili olsun tek bir nedene dayalıdır: Kayıp. Kaybedilmiş nesneye yönelik yaklaşımlar, Ricœur'e göre, böylesi bir yapı arz eder.[68]

Bu noktada, sözlü tarihçilik, halihazırda patolojik mahiyetteki hafızaya dışarıdan bir müdahalede bulunarak, tıpkı Aristoteles'in öğrenme ile hatırlama arası gerilimden bahsederken tam anlamı ile bir hatırlama eyleminden bahsedebilmek için hatırlayanan doğrudan -herhangi bir dış müdahaleye uğramaksızın- kendisinin

63 *Gönüllü göçmenler* olarak isimlendirilen göçmen sınıfını kavramlaştıran Alejandro Portes ve Rubén G. Rumbaut, değerlendirmelerini Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan göçler üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu değerlendirmeye göre; Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş Kübalı göçmenlerin, hatırı sayılır bir Kübalı nüfusunu barındırması sebebiyle Güney Florida'ya göçleri, bu türden bir göçe verilebilecek önemli bir örnektir. Bu örnekte *gönüllü göçmenlik* kavramının ana hatları belirginlik kazanmaktadır. Alejandro Portes, Rubén G. Rumbaut, *Immigrant America: A Portrait*, California: University of California Press, 2014, s. 96; Uma A. Segal, Nazneen S. Mayadas, Doreen Elliot, "The Immigration Process", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, s. 3-10.

64 Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, "Immigration Worldwide: Themes and Issues", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, s. 452.

65 Paul Thompson, Joanna Bornat, *The Voice of the Past: Oral History*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 23.

66 Alistair Thomson, "Four Paradigm Transformations in Oral History", *The Oral History Review*, 34/1 (2006),s. 50.

67 Thompson, Bornat, *The Voice...*, s. 10-13.

68 Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2012,s. 88-99.

hatırlaması gerektiği[69] ifadesinde bahsettiği türden, soru-cevap yönlendirmeleri ve simge gösterimleri yoluyla gerçekleştirmeye, hatta hızlandırmaya çalışır. Kolektif bir kaybın travmasını barındıran bir madun modeli görüşülecek kişi olarak belirlendiğinde ise hatırlatma ve buna bağlı olarak "konuşturma" işi bir üst perdede karmaşıklaşır. Gayatri Chakravorty Spivak'in artık klasikleşmiş makalesi "Can the Subaltern Speak? (Madun Konuşabilir mi?)" bu meselenin deşilmesi işlemini gerçekleştirir. Spivak, Gramsci'den aktararak yeniden ele aldığı *madun* kavramının kolektif ve sosyal hareketlilik yapısının engellenmiş sureti üzerinde dururken, böylesi madun grupların temsili sorunsalının asıl olarak bir özne sorunsalı olduğunun altını çizer. Ötekinin temsiliyeti ya da konuşturulması meselesini bir özne sorunu olarak kabul eder ve bir özne olarak sömürgecinin karşısındaki *sesi çıkmayanı donmuş bir anlatı nesnesine* dönüştürecek anlatı ihtimallerinin, sömürgecinin epistemik şiddetinin bir parçası olacağını vurgular.Vakayı metne dönüştüren bir tarihçinin sağladığı imkân ile, Batı'nın ideolojik etki alanı içerisinde biçim kazanmış postkolonyal entelektüelin madunu anlatma çabası, Spivak'a göre, başlıbaşına bir "entelektüel paradigması" hâline gelecektir.[70]

Hatırlamaya zorladığı özneyi, onun hatırlama nesneleri ile ilişkiye sokan, üstelik bunu dış müdahalenin tüm kendine özgü zorlamaları ile gerçekleştiren sözlü tarihçinin, görüşmecisini konuşturabilmesi, psikanalitik bir sürecin de ötesinde, görüşülen-özne ile görüşmeci-tarihçi arasındaki ideolojik farklılık engeline takılır. Görüşülen-özneden alınan görüşme kaydının deşifresi, görüşmeci-tarihçinin zihninde ve kaleminin ucunda yorumlanırken gitgide özünden farklı bir nitelik kazanmaya başlar. Hatalı ya da hatasız, eksik ya da tam, sözlü tarihçinin kaydettiği anlatım örgüsü bir metne dönüştüğünde ve sözlü tarihçinin eksiltme, düzeltme, açıklama gibi beklenen müdahaleleri gerçekleştiğinde, anlatı artık anlatan/görüşülen-öznenin anlatısı olmaktan çıkarak "metnin parçası" hâline gelir. Sözlü tarihçiliğin "resmî" olanın katılığı karşısındaki heterodoks tavrı ise böylesi bir noktada tartışma konusudur artık. Sözlü tarihçinin ellerinde, hatıra nesnesi, historiografik bir malzemeye dönüştüğünde, konuşturulan-özne, disipler historiografinin nezareti altında ifade veren bir tanık hâline gelir. Sözlü anlatı-disipliner anlatı dengesini sağlayarak görüşülen/konuşturulan-öznenin bağımsızlığını koruyabilmek ise -bu minvalde düşünüldüğünde- gittikçe zorlaşır ve karmaşıklaşır.

Sözlü tarihçilik metodolojisi çerçevesinde değer kazanabilecek bu sorunu -naçizane isimlendirmemiz ile- "Sözlü Anlatı-Disipliner Anlatı İlişkisi/Paradoksu" olarak anabilmemiz mümkündür. Spivak'ın yıllar önce sorduğu soru, sözlü tarihçilik adına dönüştürülerek "Sözlü tarihçi konuşturabilir mi?" biçiminde sorulduğunda, belirli bir ideolojik kalıp içerisinde biçim kazanmış sözlü tarihçi ile konuşturmaya çalıştığı hatırlayan-özne arasındaki ilişkinin iyimser neticeler alamayacak olması kanaatimizce mümkündür. Seçilmiş sorular, konuşma anında müdahale, söze girme, konuşmayı bölme, aniden hatırlatma ve -belki her şeyden de öte- tam ortada çalışır duran ses kayıt cihazı, böylesi bir algoritmada, sözlü tarihçinin "kendi değerlendirmesini" sunabileceği işlevsel malzemeleri anlamı taşır.

Çalışmamız dahilinde görüşmeler yaptığımız görüşmecilere göç süreçlerini anlatmalarını istediğimizde, ham anlatı ile işlemden geçirilmiş metin arasındaki gerilim, bizi Grek mitolojisinde geçen ve *Prokrostes*[71] adı ile de bilinen Damastes konumuna getirir: Canlandırılan bir anlatıyı, "özne anlatısının kendisi" biçiminde sunarken aslında donmuş ve standardize edilmiş bir *eser* hâline getirmek, böylesi bir yanılgı yaratırken aynı yanılgıya kapılmayı ya da diğer bir tabir ile ünlü Atina kralı Theseus'un eline düşerek aynı standardizasyon tezgahına yatırılmayı, böylece "standart-olanın yeniden üretimi" işinden öteye gidememeyi ve konuşturamamayı beraberinde getirecektir. Böyle olmadığı takdirde dahi varılabilecek en yakın menzil, kanaatimizce, yeniden-imgelenmiş bir -hatırlama olarak- imgelemin yazınsal bataklığından pek de uzakta olamayacaktır.

Ve bütün bu çalışma, göçün sosyal temsillerine ilişkin -acizâne- gerçekleştirdiğimiz bir tartışmayı bize esinleyen Çavuşoğlu Ailesi'nin ve yakın zaman önce aramızdan ayrılan, kendisi de bir Bulgaristan göçmeni olan değerli hocamız *Erol Çetin*'in aziz hatıralarına ithaf edilmiştir...

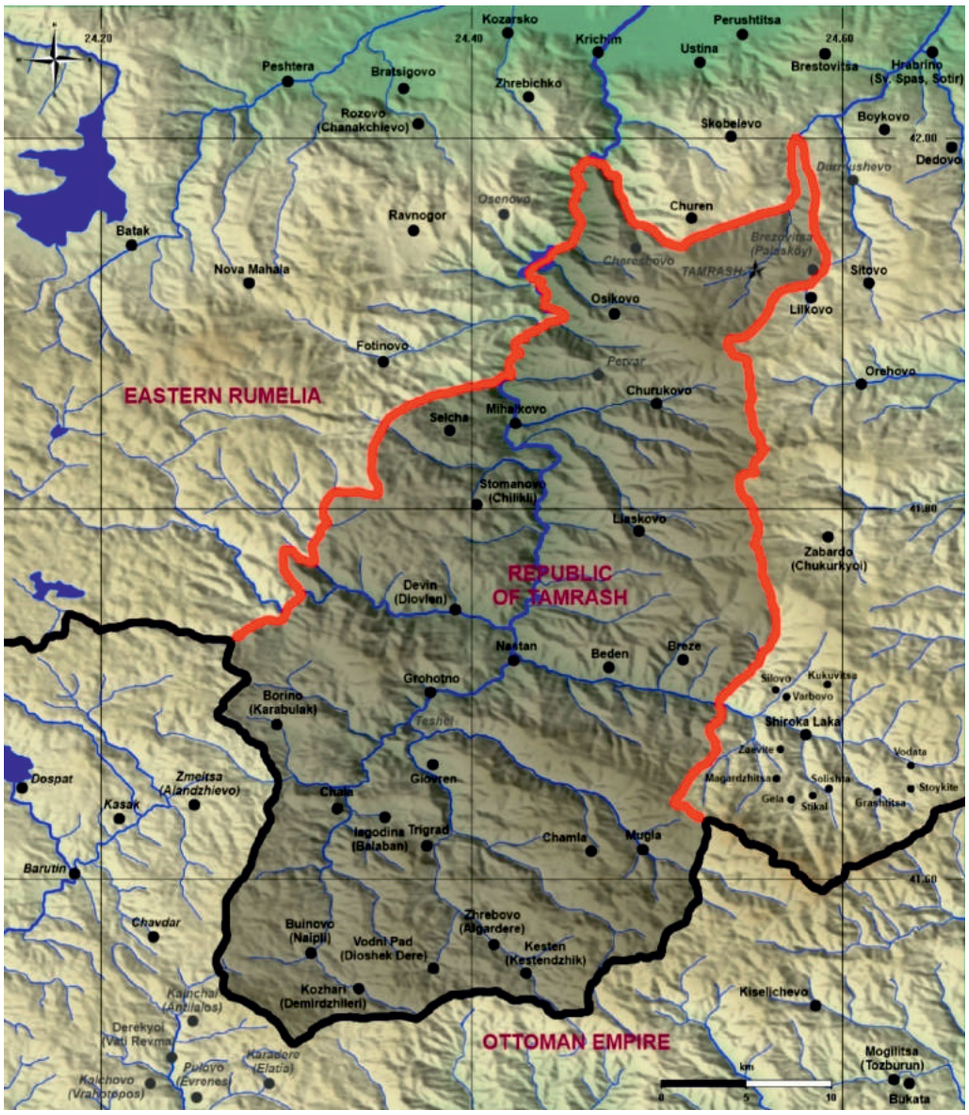
69 Aristoteles, *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalia)*, çev. Elif Günçe, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004,s. 79 [452a].

70 Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir mi?*, çev. Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016,s. 56.

71 Plutark'ın aktardığı hikayeye göre; Troezen (Trizina) kralı Pittheus'un kızı Aithra ile Olympos tanrılarından Poseidon'un oğlu olan Theseus, bir gün, Attika'dan Eleusis'den Atina'ya giden yol üzerinde evine misafir ettiği yolcuları yatağına bağlayıp onların uzuvlarının yatağın dışına taşan kısımlarını kesen ya da kısa gelen uzuvları da mengene ile gererek uzatan -"Prokrostes" lakabı ile nam salmış- haydut Damastes ile karşılaşır. Theseus, Prokrostes'in evsahipliğinde ağırlanırken tuzağın farkına varır ve bu kez kendisi Prokrostes'i yatağa bağlayıp başını keser.İlgili hikaye, çalışmamız dahilinde, belirli bir standarda ulaşmak adına sarf edilen tartışmalı çabayı örnekleyebilmek adına aktarılmıştır. Plutark, *Yaşamlar: Theseus ve Romulus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınları, 2011,s. 17.

Ekler

a.) Haritalar

Harita I: 1879-1886 yılları arasında Rodop Bölgesi'nde varlık göstermiş olan Pomak Tamraş/Timraş Cumhuriyeti. Kuruluş döneminde Trigrad başkent olarak belirlenmiş olsa da devletin sürekli bir başkentinden bahsedebilmek mümkün değildir.[72]

72 "Republic of Tamrash", *https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Republic+of+Tamrash&uid=1575*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

Harita III: Batı Trakya'da, 31 Ağustos 1913-25 Ekim 1913 tarihleri arasında varlık göstermiş Garbi Trakya Hükûmet-i Müstakilesi (Batı Trakya Bağımsız Hükümeti) haritası.[73]

b.) Görseller

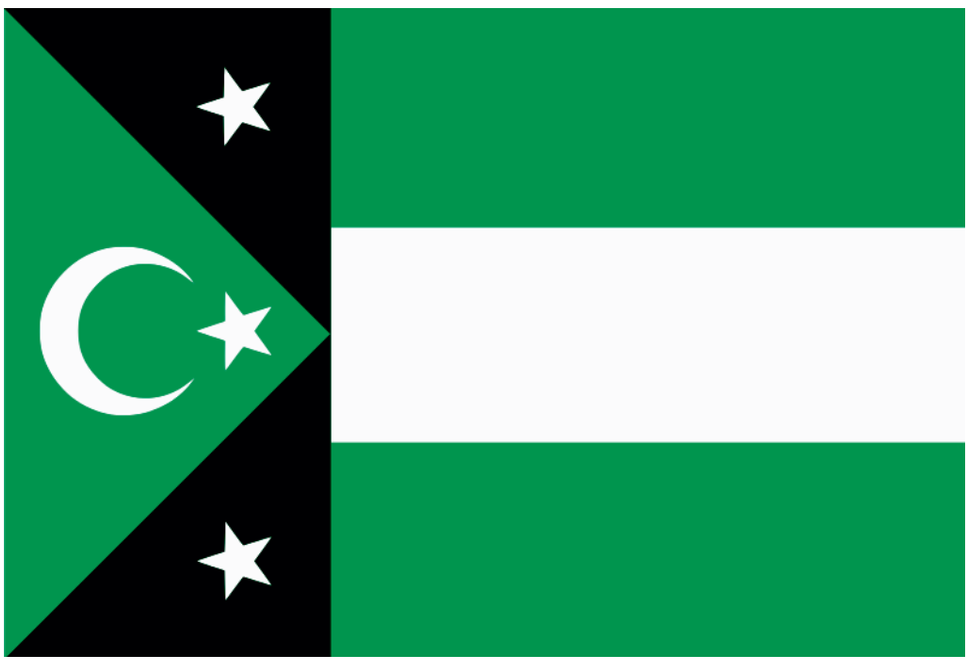
Görsel I: Temsilî bir Pomak Timraş/Tamraş Cumhuriyeti bayrağı.[74]

73 "Provisional Government of Western Thrace", *https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Provisional_Government_of_Western_Thrace.html*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

74 "Pomak Nation (Bulgaria)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg-pomak1.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

Görsel I-a: Bir diğer Pomak Timraş Cumhuriyeti -temsilî- bayrağı varyantı.[75]

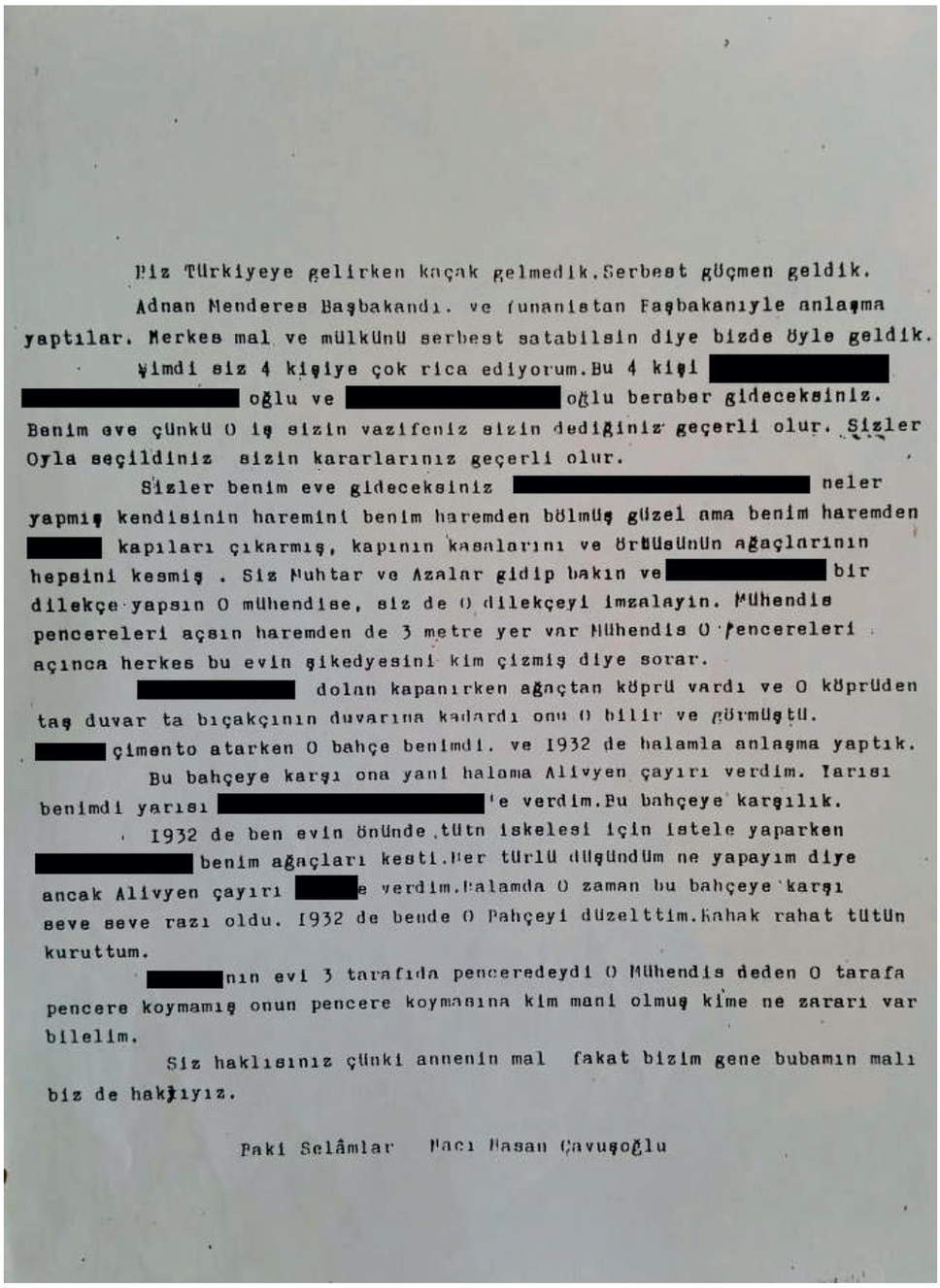

Görsel II: Garbi Trakya Hükûmet-i Müstakilesi (Batı Trakya Bağımsız Hükümeti) bayrağı. Bayraktaki hilal ve yıldız "Türklüğü", siyah renkli kısım "Balkan Müslümanlarına yapılan zulümü", yeşil renkli kısımlar "İslâm'ı", beyaz şerit ise "bağımsızlığı" temsil etmektedir.[76]

75 Minahan, "Pomaks", s. 1516;"Pomak Nation (Bulgaria)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg_pomak2.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

76 "Bayrağımız", *https://www.batitrakya.org/wp-content/uploads/2011/12/bati-trakya-turkleri-728x410.jpg,* Erişim Tarihi: 21.02.2018; "Republic of Gumuljina (Greece, 1913)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/g/gr-gumul.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

c.) Belgeler

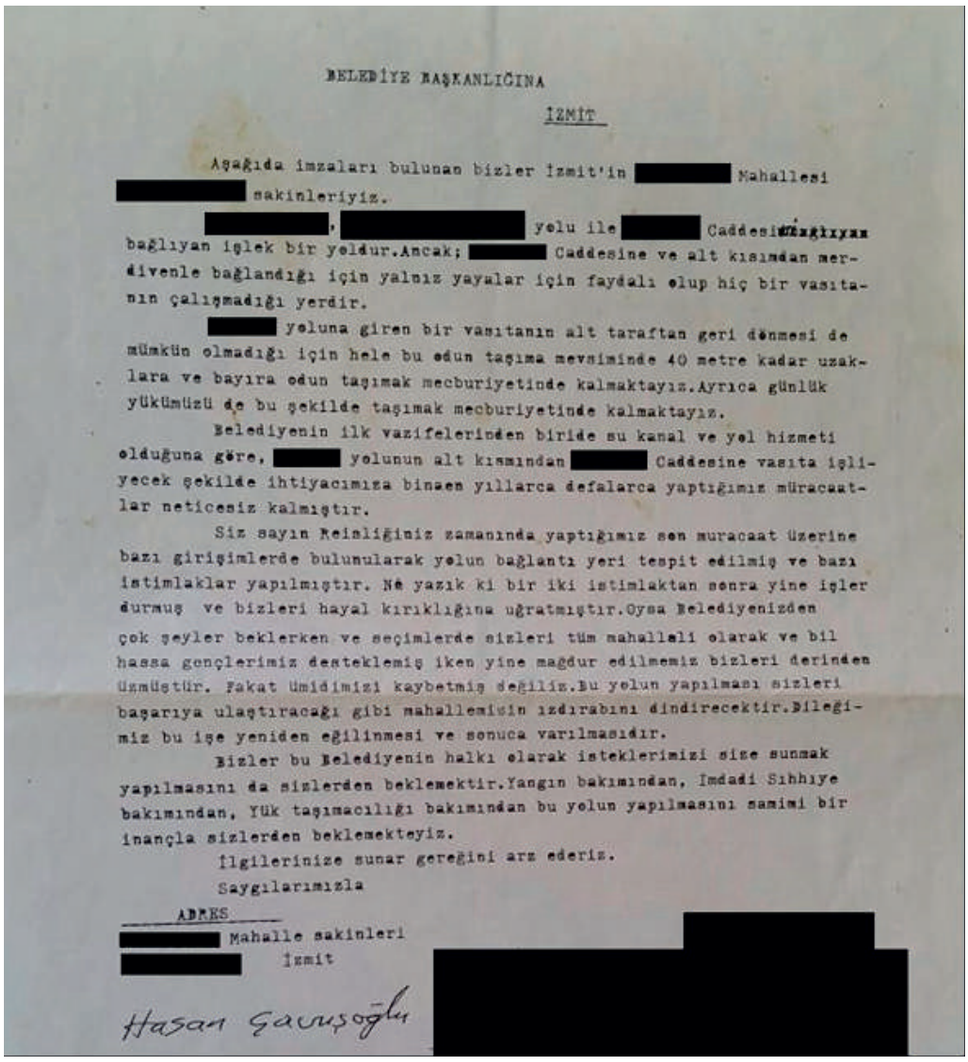

Biz Türkiyeye gelirken kaçak gelmedik.Serbest göçmen geldik.
Adnan Menderes Başbakandı. ve Yunanistan Başbakanıyle anlaşma
yaptılar. Herkes mal ve mülkünü serbest satabilsin diye bizde öyle geldik.
Şimdi siz 4 kişiye çok rica ediyorum.Bu 4 kişi [redacted]
[redacted] oğlu ve [redacted] oğlu beraber gideceksiniz.
Benim eve çünkü O iş sizin vazifeniz sizin dediğiniz geçerli olur. Sizler
Oyla seçildiniz sizin kararlarınız geçerli olur.
Sizler benim eve gideceksiniz [redacted] neler
yapmış kendisinin haremini benim haremden bölmüş güzel ama benim haremden
[redacted] kapıları çıkarmış, kapının kasalarını ve örtüsünün ağaçlarının
hepsini kesmiş . Siz Muhtar ve Azalar gidip bakın ve [redacted] bir
dilekçe yapsın O mühendise, siz de O dilekçeyi imzalayın. Mühendis
pencereleri açsın haremden de 3 metre yer var Mühendis O pencereleri
açınca herkes bu evin şikedyesini kim çizmiş diye sorar.
[redacted] dolan kapanırken ağaçtan köprü vardı ve O köprüden
taş duvar ta bıçakçının duvarına kadardı onu O bilir ve görmüştü.
[redacted] çimento atarken O bahçe benimdi. ve 1932 de halamla anlaşma yaptık.
Bu bahçeye karşı ona yani halama Alivyen çayırı verdim. Yarısı
benimdi yarısı [redacted] 'e verdim.Bu bahçeye karşılık.
1932 de ben evin önünde tütün iskelesi için istele yaparken
[redacted] benim ağaçları kesti.Her türlü düşündüm ne yapayım diye
ancak Alivyen çayırı [redacted] e verdim.Halamda O zaman bu bahçeye karşı
seve seve razı oldu. 1932 de bende O Bahçeyi düzelttim.Kahak rahat tütün
kuruttum.
[redacted] nın evi 3 tarafıda penceredeydi O Mühendis deden O tarafa
pencere koymamış onun pencere koymasına kim mani olmuş kime ne zararı var
bilelim.
Siz haklısınız çünki annenin mal fakat bizim gene bubamın malı
biz de hakiyiz.

Paki Selâmlar Hacı Hasan Çavuşoğlu

Belge I: Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'nun göç sonrası geride bıraktığı köyündeki gayrimenkule ilişkin sorunun çözümü adına köy muhtarına yazdığı -tarihsiz- mektup. (Mektupta yer alan kişi isimleri şahsın gizliliği prensibi uyarınca metinden çıkarılmıştır.)[77]

77 İlgili belge Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

BELEDİYE BAŞKANLIĞINA

İZMİT

Aşağıda imzaları bulunan bizler İzmit'in [redacted] Mahallesi [redacted] sakinleriyiz.

[redacted], [redacted] yolu ile [redacted] Caddesi[redacted] bağlıyan işlek bir yoldur.Ancak; [redacted] Caddesine ve alt kısımdan merdivenle bağlandığı için yalnız yayalar için faydalı olup hiç bir vasıtanın çalışmadığı yerdir.

[redacted] yoluna giren bir vasıtanın alt taraftan geri dönmesi de mümkün olmadığı için hele bu odun taşıma mevsiminde 40 metre kadar uzaklara ve bayıra odun taşımak mecburiyetinde kalmaktayız.Ayrıca günlük yükümüzü de bu şekilde taşımak mecburiyetinde kalmaktayız.

Belediyenin ilk vazifelerinden biride su kanal ve yol hizmeti olduğuna göre, [redacted] yolunun alt kısmından [redacted] Caddesine vasıta işliyecek şekilde ihtiyacımıza binaen yıllarca defalarca yaptığımız müracaatlar neticesiz kalmıştır.

Siz sayın Reisliğiniz zamanında yaptığımız son müracaat üzerine bazı girişimlerde bulunularak yolun bağlantı yeri tespit edilmiş ve bazı istimlaklar yapılmıştır. Nè yazık ki bir iki istimlaktan sonra yine işler durmuş ve bizleri hayal kırıklığına uğratmıştır.Oysa Belediyenizden çok şeyler beklerken ve seçimlerde sizleri tüm mahallali olarak ve bil hassa gençlerimiz desteklemiş iken yine mağdur edilmemiz bizleri derinden üzmüştür. Fakat ümidimizi kaybetmiş değiliz.Bu yolun yapılması sizleri başarıya ulaştıracağı gibi mahallemizin ızdırabını dindirecektir.Bileğimiz bu işe yeniden eğilinmesi ve sonuca varılmasıdır.

Bizler bu Belediyenin halkı olarak isteklerimizi size sunmak yapılmasını da sizlerden beklemektir.Yangın bakımından, İmdadi Sıhhiye bakımından, Yük taşımacılığı bakımından bu yolun yapılmasını samimi bir inançla sizlerden beklemekteyiz.

İlgilerinize sunar gereğini arz ederiz.

Saygılarımızla

ADRES

[redacted] Mahalle sakinleri

[redacted] İzmit

Hasan Çavuşoğlu

[redacted]

Belge II: Hasan Çavuşoğlu'nun ikamet ettikleri mahallenin yolunun yapılmasını talep etmek adına belediyenin ilgili birimine gönderdiği -tarihsiz- dilekçenin örneği. (İlgili örnekte görülen sayfadan hariç olarak, Hasan Çavuşoğlu'nun mahalle sakinlerinden topladığı imzaların bulunduğu sayfalar da mevcuttur, fakat şahsın gizliliği prensibi uyarınca bu sayfalara çalışmamızda yer verilmemiş ve yine aynı prensip gereği Hasan Çavuşoğlu ismi haricindeki tüm özel isimler ve yer adları çıkarılmıştır.)[78]

78 İlgili belge Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

d.) Fotoğraflar

Fotoğraf I: Hüseyin Selimkâhya'ya (ortada) ait -tarihsiz- bir fotoğraf.[79]

79 İlgili fotoğraf Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

Fotoğraf II: Görüşmecilerden Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'na ait -tarihsiz- bir fotoğraf.[80]

80 İlgili fotoğraf Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

KAYNAKÇA

I. Görüşülen Aile Fertleri

Bedriye Çavuşoğlu, Kocaeli, 20.01.2018-16.02.2018.

İsmail Çavuşoğlu, Kocaeli, 16.02.2018

İlhan Çavuşoğlu, Kocaeli, 16.02.2018.

II. Arşiv Belgeleri

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Yıldız, Umumî, 1 - 91, (Hicrî) 20.04.1297.

BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1652 - 21, (Hicrî) 01.01.1307.

BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1717 - 74, (Hicrî) 22.08.1307.

BOA, Sadaret, Mühimme Kalemi Evrâkı, 520 - 4, (Hicrî) 21.08.1310.

BOA, İrade, Defter-i Hâkânî, 3 - 27, (Hicrî) 27.07.1312.

BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası, 561 - 42068, (Hicrî) 02.08.1312.

b.) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 58 - 154 - 12, (Milâdî) 20.03.1928.

BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 60 - 167 - 5, (Milâdî) 22.07.1928.

III.Kitaplar

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Ali, Rahmi; Hüseyinoğlu, Tevfik, *Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türk Azınlığı (1946-1949)*, Gümülcine: Paratiritis Matbaası, 2009.

Alp, İlker, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008.

Aristoteles, *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalia)*, çev. Elif Günçe, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004.

Aydınlı, Ahmet, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2011.

Benlisoy, Foti, *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev ve İsyan (1919-1922)*, İstanbul: İstos Yayınları, 2014.

Demetriou, Olga, *Capricious Borders: Minority, Population, and Counter-Conduct Between Greece and Turkey*, New York: Berghahn Books, 2013.

Dündar, Fuat, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017.

Featherstone, Kevin;Papadimitriou, Dimitris;Mamarelis, Argyris;Niarchos, Georgios, *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Gündağ, Nevzat, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Gürer, Turgut (Haz.), *Komitacı: BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2008.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.

Kurtuluş, Ümit, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, Ankara: Sincan Matbaası, 1979.

Monroe, Will S., *Bulgaria and Her People: With an Account of the Balkan Wars, Macedonia, and the Macedonian Bulgars*, Boston: The Page Company, 1914.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2006.

Pallis, Alexander Anastasius, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Plutark, *Yaşamlar: Theseus ve Romulus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınları, 2011.

Portes, Alejandro;Rumbaut, Rubén G., *Immigrant America: A Portrait*, California: University of California Press, 2014, s. 96.

Rankin, Reginald, *The Inner History of the Balkan War*, Londra: Constable and Company Ltd., 1914.

Ricoeur,Paul,*Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Spivak, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir mi?*, çev. Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.

Thompson, Paul;Bornat, Joanna, *The Voice of the Past: Oral History*, New York: Oxford University Press, 2017.

Todorova, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Troçki, Leon, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: ARBA Yayınları, 1995.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul: Der Yayınları, 2008.

Vlavianos, Haris, *Greece, 1941-49: From Resistance to Civil War*, New York: Palgrave Macmillan, 1992.

Wagner, Hermenegild, *With the Victorious Bulgarians*, Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1913.

IV.Kitap Bölümleri, Dergi Makaleleri, Sempozyum Bildirileri ve Ansiklopedi Maddeleri

Grubačić, Andrej, "Balkanization of Politics, Politics of Balkanization", *Globatizations*, 9/3 (2012), ss. 439-449.

İnalcık, Halil, "Rumeli: Genel Bir Bakış", *Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008,ss. 111-120.

İpek, Nedim, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, Cilt III, ss. 1255-1267.

Koyuncu, Aşkın, "Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *OTAM*, 33 (2013), ss. 139-196.

Lowry, Heath W., "The 'Soup Muslim' of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", *The Journal of Ottoman Studies: Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies (A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj)*, 36 (2010),ss. 97-133.

Mamarelis, Argyris, "The Pomak Question, 1945-1947", *Religion and the Cold War: A Global Perspective*, ed. Philip Emil Muehlenbeck, Nashville: Vanderbilt University Press, 2012, ss. 1-17.

Marinov, Tchavdar, "Ancient Thrace in the Modern Imagination: Ideological Aspects of the Construction of Thracian Studies in Southeast Europe (Romania, Greece, Bulgaria)", *Entagled Histories of the Balkans - Volume Three: Shared Pasts, Disputed Legacies*, ed. Roumen Daskalov, Alexander Vezenkov, Leiden: Brill, 2013, ss. 10-117.

Memişoğlu, Hüseyin, "Pomaklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, Cilt 34, ss. 320-322.

Minahan, James, "Pomaks", *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the*

World (Vol. III), Westport: Greenwood Press, 2002, ss. 1516-1522.

Myuhtar-May, Fatme, "Pomak Christianization (Pokrastvane) in Bulgaria during the Balkan Wars of 1912-1913", *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, Utah: The University of Utah Press, 2013, ss. 316-360.

Segal, Uma A.;Elliot, Doreen;Mayadas, Nazneen S., "Immigration Worldwide: Themes and Issues", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, ss. 451-464.

Segal, Uma A.;Mayadas, Nazneen S.;Elliot, Doreen, "The Immigration Process", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, ss. 3-16.

Šešić, Milena Dragićević;Mijatović,Ljiljana Rogač, "Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism", *American Journal of Tourism Management*, 3/1B (2014), ss. 10-19.

Şam, Emine, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, 3/1 (2011), ss. 235-251.

Şirin, İbrahim, "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-î Milliyesi'ne", *History Studies*, 6/2 (2014), ss. 125-142.

Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50 (1990),ss. 49-71.

The Bulgarian Delegation, "The Ethnic Character of Western Thrace According to Greek Official Testimonies", *Peace Conference*, Paris, 1919, ss. 1-9.

Thompson, Alistair, "Four Paradigm Transformations in Oral History", *The Oral History Review*, 34/1 (2006),ss. 49-70.

Turan, Ömer, "Pomaks, Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 19/1 (1999), ss.69-83.

V. Elektronik Kaynaklar

[Başlık yok] *http://www.patrides.com/dec06/enlett1.htm*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Batı Trakya Bağımsız Hükûmeti Milli Marşı-National Anthem of Provisional Government of Western Thrace", *https://youtu.be/A5qtidk337c*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Bayrağımız", *https://www.batitrakya.org/wp-content/uploads/2011/12/bati-trakya-turkleri-728x410.jpg*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Nikolaos K. Martis", *http://www.greece.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=62:nikolaos-k-martis&catid=48:hecprojects&Itemid=85*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Pomak Nation (Bulgaria)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg-pomak1.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Pomak Nation (Bulgaria)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg_pomak2.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Provisional Government of Western Thrace", *https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/Provisional_Government_of_Western_Thrace.html*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Republic of Gumuljina (Greece, 1913)", *https://www.crwflags.com/fotw/images/g/gr-gumul.gif*, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Republic of Tamrash", *https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Republic+of+Tamrash&uid=1575*, Erişim Tarihi: 20.02.2018.